תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על מלכים א׳

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על מלכים א׳

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-מלכים-א/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 12
פסוק א 12
פסוק ב 12
פסוק ד 12
פסוק ה 13
פסוק ו 13
פסוק ז 13
פסוק ט 14
פסוק י 14
פסוק יא 14
פסוק יב 14
פסוק יג 14
פסוק טו 14
פסוק טז 15
פסוק יח 15
פסוק יט 15
פסוק כ 15
פסוק כא 15
פסוק כב 15
פסוק כד 15
פסוק כה 15
פסוק כו 16
פסוק כז 16
פסוק כח 16
פסוק לא 16
פסוק לג 16
פסוק לד 16
פסוק לח 16
פסוק לט 16
פסוק מ 17
פסוק מא 17
פסוק מב 17
פסוק מג 17
פסוק מז 17
פסוק נ 18
פסוק נא 18
פסוק נב 18
פרק ב 18
פסוק ב 18
פסוק ג 18
פסוק ה 19
פסוק ו 19
פסוק ז 20
פסוק ח 20
פסוק י 20
פסוק יב 20
פסוק טו 20
פסוק יט 20
פסוק כא 21
פסוק כב 21
פסוק כד 21
פסוק כה 21
פסוק כו 21
פסוק כז 22
פסוק כח 22
פסוק כט 22
פסוק ל 23
פסוק לא 23
פסוק לב 23
פסוק לג 24
פסוק לד 24
פסוק לו 24

פסוק מב 25
פסוק מד 25
פסוק מו 25
פרק ג 25
פסוק א 25
פסוק ב 26
פסוק ג 26
פסוק ד 26
פסוק ז 27
פסוק ט 27
פסוק יא 27
פסוק יב 27
פסוק יג 27
פסוק יד 28
פסוק טו 28
פסוק טז 28
פסוק יט 28
פסוק כא 28
פסוק כב 28
פסוק כג 28
פסוק כו 29
פסוק כז 29
פסוק כח 29
פרק ד 29
פסוק א 29
פסוק ב 29
פסוק ד 29
פסוק ה 29
פסוק ו 29
פסוק ז 30
פסוק יג 30
פסוק טז 30
פסוק יט 30
פסוק כ 30
פרק ה 30
פסוק א 30
פסוק ג 30
פסוק ד 31
פסוק ו 31
פסוק ז 31
פסוק ח 31
פסוק ט 32
פסוק י 32
פסוק יא 32
פסוק יב 32
פסוק יג 33
פסוק יד 33
פסוק טו 33
פסוק טז 33
פסוק יז 33
פסוק יח 34
פסוק כ 34
פסוק כג 34
פסוק כה 34
פסוק כו 34
פסוק כז 34
פסוק כח 35
פסוק כט 35
פסוק לא 35
פסוק לב 36
פרק ו 36
פסוק א 36
פסוק ב 36
פסוק ג 37

פסוק ד 37
פסוק ה 37
פסוק ז 38
פסוק ח 38
פסוק ט 39
פסוק י 39
פסוק יא 40
פסוק יד 40
פסוק טו 40
פסוק טז 40
פסוק יז 40
פסוק יח 40
פסוק יט 41
פסוק כ 41
פסוק כא 42
פסוק כב 42
פסוק כג 42
פסוק כז 42
פסוק כט 43
פסוק לא 43
פסוק לב 43
פסוק לג 44
פסוק לד 44
פסוק לה 44
פסוק לו 44
פסוק לז 45
פסוק לח 45
פרק ז 45
פסוק א 45
פסוק ב 45
פסוק ג 46
פסוק ד 46
פסוק ה 46
פסוק ו 46
פסוק ז 46
פסוק ח 47
פסוק ט 47
פסוק י 47
פסוק יב 48
פסוק יד 48
פסוק טו 48
פסוק טז 49
פסוק יח 49
פסוק יט 49
פסוק כ 49
פסוק כא 50
פסוק כב 50
פסוק כג 50
פסוק כד 50
פסוק כה 51
פסוק כו 51
פסוק כז 51
פסוק כח 51
פסוק כט 51
פסוק ל 51
פסוק לא 52
פסוק לב 52
פסוק לג 52
פסוק לו 52
פסוק לז 52
פסוק לט 52
פסוק מה 53
פסוק מו 53
פסוק מז 53

פסוק מח 53
פסוק מט 53
פסוק נ 54
פסוק נא 54
פרק ח 54
פסוק א 54
פסוק ב 54
פסוק ג 55
פסוק ד 55
פסוק ו 55
פסוק ח 56
פסוק ט 56
פסוק י 56
פסוק יב 56
פסוק יג 57
פסוק יד 57
פסוק טז 57
פסוק כא 57
פסוק כב 57
פסוק כג 57
פסוק כו 58
פסוק כז 58
פסוק כט 58
פסוק ל 58
פסוק לא 58
פסוק לב 58
פסוק לג 59
פסוק לה 59
פסוק לז 59
פסוק לח 59
פסוק מ 60
פסוק מג 60
פסוק מד 60
פסוק מה 60
פסוק מו 60
פסוק מט 60
פסוק נא 60
פסוק נב 60
פסוק נו 61
פסוק נח 61
פסוק נט 61
פסוק סד 61
פסוק סה 62
פרק ט 63
פסוק א 63
פסוק ג 63
פסוק ו 63
פסוק ז 63
פסוק ח 63
פסוק י 63
פסוק טו 64
פסוק טז 64
פסוק כב 64
פסוק כג 64
פסוק כד 64
פסוק כה 64
פסוק כו 65
פסוק כז 65
פסוק כח 65
פרק י 65
פסוק א 65
פסוק ה 66
פסוק יא 66
פסוק יב 66

פסוק יג 66
פסוק טו 66
פסוק טז 67
פסוק יז 67
פסוק יח 67
פסוק יט 67
פסוק כא 67
פסוק כב 67
פסוק כו 67
פסוק כז 68
פסוק כח 68
פסוק כט 68
פרק יא 68
פסוק א 68
פסוק ב 69
פסוק ט 69
פסוק יא 69
פסוק יג 69
פסוק יד 69
פסוק טו 69
פסוק טז 70
פסוק יז 70
פסוק יח 70
פסוק כא 70
פסוק כג 71
פסוק כה 71
פסוק כו 71
פסוק כז 72
פסוק כט 72
פסוק לב 72
פסוק לג 72
פסוק לד 72
פסוק לו 72
פסוק לח 73
פסוק לט 73
פסוק מ 73
פסוק מא 73
פרק יב 73
פסוק א 73
פסוק ג 74
פסוק ד 74
פסוק ו 74
פסוק ז 74
פסוק ח 74
פסוק י 74
פסוק יא 75
פסוק יב 75
פסוק טו 75
פסוק טז 75
פסוק יז 75
פסוק יח 75
פסוק כ 75
פסוק כה 76
פסוק כז 76
פסוק כח 76
פסוק כט 77
פסוק ל 77
פסוק לא 77
פסוק לב 78
פסוק לג 78
פרק יג 78
פסוק א 78
פסוק ב 79
פסוק ו 79

פסוק ז 79
פסוק ט 79
פסוק יא 79
פסוק יב 80
פסוק יז 80
פסוק יח 80
פסוק כ 80
פסוק כא 80
פסוק כב 80
פסוק כג 81
פסוק כח 81
פסוק כט 81
פסוק ל 81
פסוק לא 81
פסוק לב 81
פסוק לג 81
פרק יד 82
פסוק ב 82
פסוק ג 82
פסוק ד 82
פסוק ה 82
פסוק ו 82
פסוק ט 83
פסוק י 83
פסוק יב 83
פסוק יג 83
פסוק יד 83
פסוק טו 83
פסוק טז 83
פסוק יז 84
פסוק כא 84
פסוק כד 84
פסוק כז 84
פסוק ל 84
פרק טו 84
פסוק א 84
פסוק ב 85
פסוק ד 85
פסוק ט 85
פסוק י 85
פסוק יג 85
פסוק טו 85
פסוק יח 86
פסוק כ 86
פסוק כא 86
פסוק כב 86
פסוק כג 86
פסוק כט 86
פסוק לג 86
פרק טז 87
פסוק ג 87
פסוק ז 87
פסוק ט 88
פסוק יא 88
פסוק טו 88
פסוק טז 88
פסוק יח 88
פסוק יט 88
פסוק כא 88
פסוק כב 89
פסוק כג 89
פסוק כד 89
פסוק כו 89
פסוק לא 89

פסוק לב 89
פסוק לג 90
פסוק לד 90
פרק יז 90
פסוק א 90
פסוק ג 91
פסוק ד 91
פסוק ט 91
פסוק יא 92
פסוק יב 92
פסוק יג 92
פסוק יד 92
פסוק טו 92
פסוק טז 93
פסוק יז 93
פסוק יח 93
פסוק כ 93
פסוק כא 93
פסוק כד 94
פרק יח 94
פסוק א 94
פסוק ג 94
פסוק ד 94
פסוק ה 94
פסוק י 94
פסוק יב 95
פסוק יט 95
פסוק כ 95
פסוק כא 95
פסוק כו 96
פסוק כז 96
פסוק כח 97
פסוק כט 97
פסוק ל 97
פסוק לא 97
פסוק לב 98
פסוק לד 98
פסוק לה 98
פסוק לו 98
פסוק לז 98
פסוק לח 99
פסוק לט 99
פסוק מ 99
פסוק מא 99
פסוק מב 100
פסוק מג 100
פסוק מד 100
פסוק מה 100
פסוק מו 101
פרק יט 101
פסוק ב 101
פסוק ג 101
פסוק ד 101
פסוק ה 102
פסוק ו 102
פסוק ז 102
פסוק ח 102
פסוק ט 103
פסוק י 103
פסוק יא 103
פסוק יג 103
פסוק טו 104
פסוק טז 104
פסוק יז 104

פסוק יח 105
פסוק יט 105
פסוק כ 105
פסוק כא 105
פרק כ 106
פסוק ד 106
פסוק ו 106
פסוק ט 106
פסוק י 107
פסוק יא 107
פסוק יב 107
פסוק יג 107
פסוק יד 107
פסוק טז 108
פסוק יח 108
פסוק יט 108
פסוק כ 108
פסוק כא 108
פסוק כב 109
פסוק כג 109
פסוק כד 109
פסוק כה 109
פסוק כו 109
פסוק כז 109
פסוק כח 110
פסוק כט 110
פסוק ל 110
פסוק לא 110
פסוק לג 110
פסוק לד 111
פסוק לה 111
פסוק לז 111
פסוק לח 111
פסוק לט 112
פסוק מ 112
פסוק מב 112
פסוק מג 112
פרק כא 112
פסוק א 112
פסוק ב 112
פסוק ג 112
פסוק ד 112
פסוק ה 113
פסוק ו 113
פסוק ז 113
פסוק ח 113
פסוק ט 113
פסוק י 113
פסוק יא 114
פסוק יג 114
פסוק טו 114
פסוק יח 115
פסוק יט 115
פסוק כ 115
פסוק כא 115
פסוק כג 115
פסוק כה 116
פסוק כז 116
פסוק כט 116
פרק כב 116
פסוק ג 116
פסוק ז 116
פסוק ח 117
פסוק ט 117

פסוק י 117
פסוק טו 117
פסוק יז 118
פסוק יט 118
פסוק כ 118
פסוק כה 118
פסוק כו 119
פסוק כח 119
פסוק ל 119
פסוק לא 119
פסוק לב 119
פסוק לד 119
פסוק לה 120
פסוק לו 120
פסוק לח 120
פסוק לט 120
פסוק מה 121
פסוק מז 121
פסוק מח 121
פסוק מט 121
פסוק נא 121
פסוק נב 121

פרק א

פסוק א

מקים מלכים, משפיל נסיכים,
מאיר חשכים, מורה נבוכים,
אל הוא לבדו, יורה לעבדו,
דוד בחסדו, ספר מלכים.

והמלך דוד זקן. בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך:
בא בימים. בימי הזקנה חלש ונפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעים שנה מפני המלחמות אשר נלחם תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו, ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדים לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונצטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב המלאך:
ולא יחם לו. ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדוני המלך וחם להם ר"ל וחם הבשר ויחם שרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב וכן וירא שאול מלפני דוד וירש זרעך ואחרים זולתם:

פסוק ב

נערה בתולה. כי היא יותר מחממת מן הבעולה:
סוכנת. י"ת קריבא ויש מפרשים מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים. וכן בלשון עֵרֶב לדבר חם יאמרו סכון, ויש מפרשים אוצרת כמו לך בא אל הסכן ואין טעם לפירוש הזה, כי מה צורך למלך שתהיה אוצרת ובעלת אוצרת. והנכון בעיני שפירוש מועילה, כלומר, שיהיה למלך תועלת בה מפני הצנה אשר אחזתהו, וזהו שפירש אחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך. וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי וכן הוכח בדבר לא יסכן ומלים לא מועיל בם:

פסוק ד

והמלך לא ידעה. כמו שפי' שהבתולה טובה לחמם מן הבעולה ונכתב זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אף על פי שהיתה שוכבת בחיקו ורבותינו ז"ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנה עשרה וכבר היה לו שמנה עשרה וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל:

פסוק ה

מתנשא. מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא לאמר אני אמלוך:

וחמשים איש רצים לפניו. שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכים שהולכים לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר באבשלום וחמשים איש רצים לפניו ובדברי רז"ל מאי מעליותא אלא שהיו נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלים:

פסוק ו

ולא עצבו. ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמר מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אף על פי שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך:

וגם הוא טוב תואר. וגם לרבות על אבשלום ואף על פי שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב גם כן למלוך ויפיים גרם להם לשניהם להתגאות ולמרוד:

ילדה. חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחר שילדה מעכה את אבשלום כי אבשלום היה גדול מאחיו כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניהו ואמנון שהיה הבכור כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אף על פי שלא נכתבה מיתתו ולפיכך היה חושב אדוניהו למלוך:

פסוק ז

ויהיו דבריו. דבריו ועצתו בדבר הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברים היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפיכך היה אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושב בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה:

פסוק ט

ומריא. כתרגומו ופטימין הצאן והבקר היו מהמרעה והמריא הוא צאן ובקר שהם מפוטמים בבית על האבוס ובמשנה אמרו מלשון מריא אין ממרים את העגלים ואמרו איזו היא המראה מרביצה ופוקס את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת:

עם אבן הזוחלת. סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופי' הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקראת זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל ויונתן תרגם סכותא ותרגום מצפה סכותא:

עין רוגל. כתרגומו עין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא משפשף בגדים ברגליו:

פסוק י

לא קרא. לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה:

פסוק יא

ויאמר נתן. חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב:

ואדניהו. בהנעת האל"ף והוא אחד מן השבעה:

לא ידע. שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך:

פסוק יב

ומלטי את נפשך. כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יצא לו ערעור במלכות או פי' ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו:

פסוק יג

נשבעת לאמתך. יודע היה נתן שנשבע לה ששמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפילו יהיה לי ממך בן של קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה נאמר לו זה:

פסוק טו

זקן מאד. חלוש מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו:

משרת את המלך. בשכבה בחיקו ומחממת אותו ובמה שהיה צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנעה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה

החדרה בלא רשות ומלת משרת חסר ממנה התי"ו למ"ד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי"ן רפות כאחד כי משפטו משרתת ובא הרי"ש בפתח גדול תמורת הקטן:

פסוק טז

מה לך. לפי שלא היתה רגילה לבא אצלו ידע כי על דבר באה לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה:

פסוק יח

ועתה אדוני המלך לא ידעת. רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו אות' באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא ועתה בע' מפי ספרים המדוייקים ומפי המסורת:

פסוק יט

ולשלמה עבדך לא קרא. כיון שלא קרא לשלמה בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו:

פסוק כ

ואתה אדני המלך. זהו ואתה באל"ף וטועים בו בעין לפי שהענין יותר קרוב:
להגיד להם. שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמה חטאים מדבר המלוכה:

פסוק כא

חטאים. תרגום יונתן מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לנו יאמרו כי מפני עון שנמצא בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשים כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהא חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי בה':

פסוק כב

ונתן הנביא בא. בחצ' או בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך:

פסוק כד

אתה אמרת. על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים ויקרא למי שרצה:

פסוק כה

כי ירד. ירד היום אל עין רוגל לזבוח:

פסוק כו
ולי אני עבדך. זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח:

פסוק כז
ולא הודעת את עבדך. תמה אני אם מאתך נהיה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו כתוב עבדיך ביו"ד כלומר לי ושאר עבדיך הנאמנים:

פסוק כח
קראו לי לבת שבע. לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפיכך אמר קראו לי ודרש הכתוב בזה רחוק מאד שאמר כי לתשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לסבה שהיתה אסורה לו לא מפני שלא היה יכול:

פסוק לא
יחי וגו' לעולם. פי' חיי נפש לעולם הבא, כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן תרגום יונתן יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגם יצלח:

פסוק לג
עבדי אדוניכם. על הכרתי ועל הפלתי אמר ומה שאמר עבדי אדוניכם כאילו אמר עבדי וכן ואל משה אמר עלה אל ה' ר"ל אלי ואת יפתח ואת שמואל ר"ל אותי:
אשר לי. שהייתי רוכב בה וזה יהיה סימן למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך:
אל גיחון. הוא שילוח וכן תרגום יונתן לשילוחא ונקרא בשני שמות וצוה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעיין:

פסוק לד
ומשח אותו. אף על פי שלא היה צריך למשחו שאין מושחים מלך בן מלך כי כשנמשח דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדניהו צוה למשחו:
יחי המלך. יצלח מלכא וכן תרגם יונתן כל יחי המלך כי התפילה על החיים וההצלחה כי אינם חיים בלא הצלחה:

פסוק לח
ויוליכו אותו על גיחון. ראוי אל גיחון וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה' וכן הרמתה על ביתו כמו אל ביתו:

פסוק לט
את קרן השמן. הוא שמן המשחה:

מן האהל. מאהל מועד כי שם היה שמן המשחה ואף על פי שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק או שלח להביאו ואף על פי שאמר כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון היה באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתים הצלוחית וצנצנת המן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם אלא הארון ואם הביאו הצלוחית אחר כך והניחוה לפני הארון בירושלם יהיה פי' האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמים כ"ש אם היה הארון שהיה בירושלם היה הארון שבו שברי לוחות והארון שבו הלוחות היה באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה מלא היה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחר כך מושח בצורת נזר בין ריסי עיניו ויש אומרים כי מתחלה היה מושח בין ריסי עיניו ואחר כך הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהיה השיעור מהמשיחה ועוד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שניה כמו שכתוב בדברי הימים וימליכו שני' לשלמה מפני כי עתה לא היו הם אלא אנשי ירושלים ואח"כ הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל השבטים אל ירושלם ושרי האלפים ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד ואז משחו גם כן לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמחה גדולה וזבחו זבחים לרוב:

פסוק מ

מחללים בחלילים. מזמרים בכלי זמר ששמו חליל והוא כלי חלול ונקוב נקבים קטנים: **ותבקע הארץ**. מרוב השמחה והוא לשון הגדל' ותוספת כמו גדולות בצורות בשמים:

פסוק מא

מדוע קול הקריה הומה. מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה:

פסוק מב

איש חיל אתה. כלומר אדם זריז וטוב ותרגום יונתן גבר דחיל חטאין כלומר בעל כח לכבוש את יצרו:

פסוק מג

אבל אדונינו. כלומר אינו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להיפך כי אדונינו המלך דוד המליך את שלמה:

פסוק מז

את שם שלמה משמך. אמרו רז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו משלמה ותלמידו מיהושע:

על המשכב. השתחוה לאל על המשכב שהיה שוכב עליה וכן וישתחו ישראל על ראש המטה:

פסוק נ

ויחזק בקרנות המזבח. המזבח שהיה בירושלים כי היתר הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם:

פסוק נא

אם ימית את עבדו. מזה שאני מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני:

פסוק נב

אם יהיה לבן חיל. כמו בן חיל לאדוניו וירא מפניו וסר אל משמעתו ותרגום יונתן אם יהא לגבר דחיל חטאין פי' בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו:

פרק ב

פסוק ב

והיית לאיש. זריז ומושל בנפשך וכובש את יצרך וכן תרגום יונתן לגבר דחיל חטאין ופי' לפניו ושמרת וכו', וכן ועמשא בן איש רוצה לומר גדול ונכבד וכן כולם אנשים גדולים ונכבדים:

פסוק ג

את משמרת ה' אלהיך. כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו תכון המדות מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום:

לשמור חקותיו. המצות שלא נגלה טעמם:

מצותיו. אשר נאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים והפרת נדרים וכיוצא בהן:

ומשפטיו. הדינין:

ועדותיו. אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדים וכיוצא בהם שהם לזכר והנה כל התורה, ועדותיו נראית בו הוי"ו בקריאה והיא למ"ד הפועל אף על פי שהוא מנחי העי"ן נהפכה עי"ן הפעל וכן בדרך עדותיך ששתי והדומי' להם:

תשכיל. כתרגומו תצלח:

את כל אשר תעשה. כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהיה את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלומר בשמרך המצות תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם:

פסוק ה

וגם אתה. וגם לרבות על מצות ה' אשר צוהו ללכת בדרכי ה' אמר וגם זאת היא מדרכי ה' לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו' או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצוותך עליו לבערו מן העולם:

אשר עשה לי. פי' אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו באהבתי ועמשא גם כן היה בשליחותי ומסב אנשי יהודה אלי ויש מפרשים אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפירוש הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר וי"ו השמוש ואשר עשה, ובדרש אשר עשה לי שהראה הספר ששלח לו דוד ביד אוריה:

לשני שרי צבאות ישראל. כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלום שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו עוד ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד:

ויהרגם. בשלום. טעמו עם ויהרגם כלומר ויהרגם בשלום ושם אותם דמים כאילו היו דמי מלחמה או פירוש וישם דמי מלחמה דמי עשאל שהיו דמי המלחמה כי עשאל רודף היה לאבנר שם אותם כדמי שלום כאילו הרג אבנר לעשאל בשלום נקם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלום שאמר לו השלום אתה אחי אחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמים ההם שעשה אותם דמי מלחמה נתן אותם בחגורתו אשר במתניו כמו שנאמר ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתים לרגליו ויונתן תרגם הפסוק כן דקטילינון בערמימותיה וגו' כבעמוד, ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו גדמת איך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשניה היא חולצת אז הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והנה אמר ובנעלו אשר ברגליו:

פסוק ו

ועשית כחכמתך. כלומר שלא תהרגנו עד שתמצא עליו עילה אף על פי שהוא חייב מיתה כי מלחמות ה' נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים חנם לפיכך תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה והסיבה שיתחייב הריגה:

ולא תורד שיבתו בשלום שאול. שלא תניחנו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג:

פסוק ז
כי כן קרבו אלי. בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן תרגום יונתן אינון ספיקו צרכי:

פסוק ח
והנה עמך. כלומר אף על פי שהוא משבט בנימן עמך וברשותך והוא להביאו לידי מיתה או פירוש והנה עמך בירושלים כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו, ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך:
קללני. בזה אותי בדברים ובמעשה:
נמרצת. חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר ויש דרש שהוא נוטריקון:
ירד לקראתי. שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אף על פי שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עלה ועון וסבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה:

פסוק י
בעיר דוד. היא ציון:

פסוק יב
ותכון. אחר שהמית אלה שדמו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה:

פסוק טו
כי מה' היתה לו. כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי ה' כי שלמה יהיה מלך ואף על פי כן היה הוא מערער במלוכה אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידעה אלא שאין משתמשין בשרביטו של מלך אלא א"כ הוא מלך ולתואנא זו ביקש אותה אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר:

פסוק יט
וישב על כסאו. אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וצוה לשום כסא לאמו שתשב לימינו ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות כי עדיין היתה היא בחייה וזה רחוק מאד:

פסוק כא
יתן. אינו לשון זכר לנקבה אלא פי' יותן זה המתן והיא אבישג ולשון זכר נופל על הענין וכן יעשה מלאכה:

פסוק כב
ושאלי לו את המלוכה. והבין שלמה כי בתואנה הוא מבקש אותה לפי שהיה אסור להשתמש בה אם לא היה מלך ואם יתנו לו את אבישג היה סבור שהחזיק במלכות והבין כי אביתר ויואב שהחזיקו את ידו יעצוהו זה לפיכך אמר לו ולאביתר וליואב בן צרויה וכן תרגום יונתן הלא בעצה דא הוו הוא ואביתר כהנא ויואב בר צרויה:

פסוק כד
ויושיבני. בפתח מקום צרי וכן יאהבני אישי:
עשה לי בית. בית מלכות וכן תרגום יונתן ותקיים לי מלכו:

פסוק כה
ביד בניהו. אף על פי שהיה כהן ואסור להטמא למתים כשפגע בו לא מת מיד וסלק ידו ממנו טרם מותו או אף על פי שאסור לכהן להטמא למתים במקום מצוה מטמא ולעשות מצות המלך מצוה היא וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפיכך נתנו שלמה שר צבא וכן פירשנו בספר שמואל בפסוק הוא הכה את שני אריאל מואב:

פסוק כו
ענתות. איש ענתות כי משם היה וענתות לכהנים היה כי כן כתוב בספר יהושע וכתיב מן הכהנים אשר בענתות וכן ואני תפלה ואני איש תפלה שקר מזין איש שקר דמשק אליעזר איש דמשק או פירוש לענתות לך וכן תרגום יונתן על שדיך אל נחלתך כלומר לך לך לענתות וכן תרגום יונתן אזיל לך לקירוך ועל במקום אל וכן הרמתה על ביתו ותתפלל על ה' כמו אל ה':
איש מות. חייב מיתה הוא מי שמרד במלכות ואביתר מרד בדוד שהיתה ידו עם אדניהו והיה יודע כי בדעת דוד להמליך שלמה או אפילו לא היה יודע מרד היה להמליך מלך בחיי דוד שלא ברשותו:
התענית. שהלך עם דוד בברחו מפני שאול ובברחו מפני אבשלום וענוי הדרך היה להם כמו שכתוב כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר:

פסוק כז

מהיות כהן. פירוש כהן גדול ומעתה התחיל העונש על בית עלי כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהונות כי לעולם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרים שיהיו שרים עליהם ואביתר מבית עלי היה:

פסוק כח

והשמועה. שמועה שהומת אדוניהו וגורש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה שאם כן היה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמר לו לשומו שר הצבא ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה היה חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמה ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה אדניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה ומהמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן מחל גם כן לעוזריו וכששמע שהרג אדניהו ושגרש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל ה' ששם היה הארון בירושלים והחזיק בקרנות המזבח להמלט שם כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמתך והיה ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו וכיון שהוגד לו לשלמה כן כי הלך והחזיק בקרנות המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין בדעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו ורבותינו ז"ל נתנו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לחלוחית של דוד קיימת כלומר גבורתו אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי והחכם רבי אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלום בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה:

פסוק כט

אצל המזבח. כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח ואמרו רבותינו ז"ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על שגגה ועל גנו דכתיב מעם מזבחי ולא על מזבחי:

פסוק ל

לא כי פה אמות. אמר כן כדי להעניש שלמה לפי מחשבתו שיהרגהו במזבח ה', ורבותינו ז"ל מהם אמרו כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ומפני זה לא רצה לצאת כדי שלא יהיו נכסיו למלך אמר שלמה לבניהו וכי לממונו אני צריך עשה כאשר דבר ופגע בו ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בית דין ומה שאמר לא כי פה אמות לא אמר אלא לחיי שעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב ועוד בדבריהם ז"ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמה ושלמה שלח להוציאו משם ולדונו בבית דין אלא אמר יואב הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי וזהו שאמר לא כי פה אמות ולדעת בעל זה הדרש בא טעם וקברתו יפה כלומר פגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו:

כה דבר יואב וכה ענני. כפל דבר כמנהג המקרא כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות ואפשר שאמר לו דברים אחרים ותכלית הדברים לא כי פה אמות ורבותינו ז"ל אמרו כי אמר לו לך אמור לשלמה שלא ידיינני בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא יניחני עם הקללות שקללני אביו ושלמה אמר לבניהו עשה כאשר דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללות וכן ראינו שנתקיים בזרעו מרחבעם דכתיב והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב ודרשו זה מלשון התאמץ נראה כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהיה לו מצורע מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו מחזיק בפלך מאסא דכתיב ואסא חלה את רגליו נופל בחרב מיאשיהו דכתיב ויורו המורים למלך יאשיהו וחסר לחם מיכניה דכתיב ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך:

פסוק לא

כאשר דבר. שתמיתהו כי אין לטעון בזה שהרי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות:

וקברתו. והשתדל בקברתו כי גדול שר צבא היה ועל אדניה לא היה צריך להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה:

פסוק לב

צדיקים וטובים ממנו. שלא שפכו דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו ודרשו בו צדיקים וטובים שהם צדיקים וטובים בפה ובלב ולא עשו כי מה

שאמר ויאמר המלך לרצים הנצבים סובו והמיתו את כהני ה' דרשו בו כי אבנר ועמשא היו שהיו נצבים עליו ופי' הפסוק כן לרצים ולאשר היו נצבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו ולא רצים וכן תרגום יונתן ולא אבו עבדי המלך אף על פי שאמר להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה ועשה הנה שהיו שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין והוא לא דרש כי כאשר צוה שאול להם להמית את כהני ה' אמרו הם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו צוה שאול לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת תלמוד לומר רק חזק ואמץ ואכין ורקין מעוטין הם הנה דרשו הם הפסוק כהוגן וימרו את פי שאול שלא להרוג כהני ה' ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד:

ואבי דוד לא ידע. כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובצומו עד שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשא שמא היה אדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלום לפיכך אמר ואבי דוד לא ידע שהרי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד:

פסוק לג

ובראש זרעו. כמו שקלל דוד אביו זרעו כמו שאמר ולא יכרת מבית וגו':

פסוק לד

ויעל בניהו. עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה:

בביתו במדבר. מדבר יקרא מקום שאין שם יישוב כלל ויקרא גם כן מדבר מקום שהוא ביישוב אבל אינו עבוד יניחנו למרעה הבהמות כמו שפי' בספר שמואל בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר וכן המדבר זה פירושו במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר ויש בו דרש מה מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד, ד"א מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל, ד"א וכי במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישראל כמדבר:

פסוק לו

בנה לך בית. כי ביתו היה בבחורים וצוהו לבנות לו בית בירושלים כמו שפי' כדי שיהיה מזומן לו וימצא לו עילה להמיתו:

פסוק מב

הלא השבעתיך. אף על פי שלא זכר למעלה השבועה אלא שהתרה בו נראה שהשביעו אחר שא"ל והוא לא כפר בו וא"א ז"ל פי' כי מצות המלך הוא כמו השבועה וכן אמר אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים:

ואעד בך. כלומר לא צויתיך ביני וביניך שלא תוכל להכחיש הדבר אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בהש"י וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שנים על שבועת השם ועל המצוה אשר צויתיך:

פסוק מד

אשר ידע לבבך. אף על פי שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יותר ממה שאמרת בפיך:

והשיב ה' את רעתך. כי מאתו היתה הסבה כמו שכתוב והאלהים אנה לידו לפי שהיית חייב מיתה בקללך דוד אבי והוא נשבע לך שלא ימיתך גלגל האל על ידך, דבר אחר שאתה חייב מיתה בעבורו והוא ההעברה על שבועת ה' ועל מצותי:

פסוק מו

ויצא. יצא בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי למקום המשפט ושם פגע בו:

נכונה ביד שלמה. כיון שמתו אויביו המלוכה היתה נכונה ביד שלמה:

פרק ג

פסוק א

ויתחתן שלמה. דרשו בו כי לפיכך נסמך ענין זה למיתת שמעי שכל זמן ששמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה כי רבו היה ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלים שלש שנים ומה שכתוב לא תתחתן בם יש מרבותינו ז"ל שאומרים כי בגיותן נאמר אבל אם נתגיירו מותרין ויש אומרים כי בגיותן לא היו להם חתנות ולא שייכא בהן חתנות וכן כתוב לא תתחתן בם כי מגיירי הוו ושלמה גייר את בת פרעה ועבר על לא תתחתן בם ולמי שאמר שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן וקרי ליה בלשון חתון ואמר ויתחתן:

אל עיר דוד. ר"ל אל ציון שהיה שם בית דוד וציון נקרא עיר דוד:

עד כלותו. אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטעם בדברי הימים כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה':

את ביתו ואת בית ה'. את ביתו אחר בית ה' כי בית ה' בנה מתחלה בשבע שנים ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה:

פסוק ב

מזבחים בבמות. עד שנבנה הבית כי היתר הבמות היה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים:

פסוק ג

ויאהב שלמה את ה'. עבדו מאהבה כלומר אף על פי שלקח בת פרעה לא סר בעבורה מה' עד לעת זקנתו שהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהבת ה' ובאמת נראה שהשיב אותה לדת ישראל אף על פי כן היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונה ומרבותינו ז"ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בנים אשר ילדו להם דור שלישי בנים ולא בנות ואף על פי שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם אף על פי שאמר כי קבלה היתה בידו נראין דבריו כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהבה עד שהסירו את לבבו והניח נשיו הנכריות לעבוד אלהים אחרים והנה בשנה הרביעית למלכו לקח בת פרעה והכתוב מעיד ויאהב שלמה את ה' וגו' רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד עת זקנתו לא הטו את לבבו ואז זכר בת פרעה לגנאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן בגיותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים וע"כ נענש עליהם:

רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. קודם שנבנה הבית כי אחר שנבנה הבית לא ראינו שזבח בבמות וא"כ למה אמר רק והלא מותרות היו הבמות עד שבנה הבית. לפי שאמר בחקות דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושלים או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו שזבח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות מביא האדם לעבודת גילולים כי הוא משפט הגוים שבונים במה בכל הר וגבעה ותחת כל עץ רענן:

פסוק ד

היא הבמה הגדולה. לא קראה גדולה לגודל מדתה כי הוא מזבח הנחשת שעשה משה וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני ה' אשר לאהל מועד ויעל עליו עולות אלף אלא נקראת גדולה למעלתה על האחרות כי הוא המזבח שעשה בצלאל

במצות משה כמו שצוהו האל ובו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואים והאחרות היו נעשות ע"י הדיוט איש הישר בעיניו והן היו במות קטנות במעלה כנגד אותה אשר בגבעון וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה:

יעלה. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו ואומר כי בפעם ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלים ומדברי רבותינו ז"ל נראה בפעם אחת:

פסוק ז

נער קטן. אמרו רבותינו ז"ל כי בן שתים עשרה שנה היה כשנמשח למלך כי באותו פרק שנולד הכתוב מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימים ויהי גוזזים לאבשלום והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי שתים עשרה:

צאת ובא. לפני העם. כמו אשר יבא לפניהם ואשר יצא לפניהם:

פסוק ט

לב שומע. מבין וכתרגום יונתן לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע למסבר:

הכבד. הרב כתרגום סגיאה וכן מקנה כבד מאד:

פסוק יא

ושאלת לך הבין. כמו להבין:

פסוק יב

לב חכם ונבון. אמרו רבותינו ז"ל חכם המקיים את למודו כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן נבון מבין דבר מתוך דבר:

לא היה לפניך. אפילו משה רבינו בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל בחכמת האלהית היה חכם יותר ממנו או פירושו לא היה לפניו במלכים:

פסוק יג

גם עושר גם כבוד. האחד לרבות על חבירו כמו גם צאנכם גם בקרכם:

איש במלכים. כל שכן בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך:

פסוק יד
ואם תלך בדרכי. והארכתי את ימיך. אריכות הימים היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות אלהיו לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו וכן בדברי רבותינו ז"ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך אלא א"כ עשית וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמור חקי והארכתי ימיך:

פסוק טו
והנה חלום. כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלים והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית ה' ועשה משתה לכל עבדיו, ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו:

פסוק טז
אז תבאנה. כמו באו ועם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי' אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלים בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקב"ה חכמה ובינה:

פסוק יט
אשר שכבה עליו. נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרות אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה:

פסוק כא
ואתבונן. הסתכלתי בבקר בצורתו:

פסוק כב
ותדברנה. אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהטיבו ולהבינו לשופט:

פסוק כג
ויאמר המלך זאת אומרת. אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפטם:

פסוק כו
גם לי גם לך לא יהיה. ואמר כנגד אוחזי החרב גזורו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה:

פסוק כז
לא תמיתהו. הראשון אל תמיתהו:
היא אמו. כיון שמרחמת עליו ובדברי רבותינו ז"ל יצתה בת קול ואמרה היא אמו:

פסוק כח
לעשות משפט. לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט:

פרק ד

פסוק א
על כל ישראל. לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל אמר ששלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט:

פסוק ב
עזריהו בן צדוק. לא כתב על מי מנוהו ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ:

פסוק ד
וצדוק ואביתר כהנים. היו שרי הכהונה ואם זה אביתר הוא אביתר בן אחימעץ תמה הוא כי הנה שלמה גרשהו מהיות כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדיך אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר:
על הנצבים. ממונה על שנים עשר נציבים שזוכר:

פסוק ה
רעה המלך. שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד:

פסוק ו
ואדונירם. זהו אדורם הנזכר למעלה בדוד וכן נזכר עם רחבעם אדורם:
על המס. כמו שאומר למטה ויהי המס שלשים אלף איש:

פסוק ז
ואלה שמותם. אלה שמות שנים עשר נציבים לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי הנחלות שעשו שנים עשר חלקים בכל ארץ ישראל וגבו המס בשוה:
בן חור. זה והאחרים שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכיר שמם:

פסוק יג
וברית נחשת. גלה מה שכתוב בתורה דלתים וברית כי בריח נחשת ר"ל:

פסוק טז
באשר ובעלות. בנחלת אשר ובעלות שהיה מארץ יהודה:

פסוק יט
ונציב אחד אשר בארץ. בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונה על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך ורבותינו ז"ל מהם אמרו כמו שפי' ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבור:

פסוק כ
כחול אשר על הים. כמו על שפת הים והספור הזה ר"ל כי היו מבורכים בימי שלמה בפרי בטנם והיו רבים וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב:

פרק ה

פסוק א
מושל בכל הממלכות. שהיו יראים ממנו ומגישים לו מנחה ועובדים אותו:
מן הנהר ארץ פלשתים. כתרגומו מן נהר פרת עד ארע פלשתאי:

פסוק ג
בריאים. שמנים ומפוטמים וכתרגום יונתן פטימים וכן ועגלון איש בריא וכן להבריאכם:
רעי. מן המרעה אבל הבריאים הם המפוטמים בבית:
וברבורים אבוסים. תרגום יונתן ועופא פטימיא ולא פי' איזה עוף הם וי"מ כי הם העופות המסורסים כי הם שמנים מהאחרים ובדברי רבותינו ז"ל עוף הבא מברבריא נקראים ברבורים על שם מקומם:

פסוק ד

כי הוא רודה. הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשלחנו בכל יום שהיו מביאים לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה כלומר היו יראים ממנו ומגישים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד:

מתפסח ועד עזה. מדינות הם בעבר הנהר ורבותינו ז"ל נחלקו בזה מהם אמרו תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו וכמו שמלך על תפסח ועל עזה כן מלך על כל העולם כלו:

פסוק ו

ארבעים אלף ארות סוסים. ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים פירשו רבותינו ז"ל ארבעים אצטבלאות ובכל אחת היו ארבעת אלפים סוסים או ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת ארבעים סוסים ופירוש ארות אבוסים תרגום יונתן אבוס בעליו אורויא דמרוהי ואמרו חכמים ז"ל כי עבר על לא ירבה לו סוסים ופי' לא ירבה לו סוסים בטלים וכיון שלא היו לו אלא שנים עשר אלף פרשים והיו לו ארבעים אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד וגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקום למקום וגם קצת מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר:

פסוק ז

וכלכלו. והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך אלא כמו שזכר הסוסים אמר כי ג"כ היה נותני מאכל הסוסים ובכלל הכלכלה היה גם כן מה שהיו צריכים הסוסים לאכול כמו שכתוב והשעורים והתבן לסוסים ולרכש והוסיף ג"כ ואת כל הקרב אל שלחן המלך כי למעלה זכר את המלך ואת ביתו והם התמידים בביתו ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שלחן המלך אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמים:

לא יעדרו דבר. לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך וי"ת לא מעכבין מידעם והוא טעם למה שזכר איש חדשו כלומר לא היו מעכבין שלא היה מביא כל אחד ואחד בחדשו:

פסוק ח

ולרכש. מין בהמה וי"א שהם פרדים בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש:

יביאו אל המקום אשר יהיה שם. הנצבים מהם היו מביאים צורך המאכל אל בית המלך מהם היו מביאים צורך מאכל הסוסים למקום שהיו שם הן מה שהיו בירושלם הן מה שהיו בערי הרכב:
איש כמשפטו. כמו שפסקו ביניהם זה יביא הנה וזה יביא הנה:

פסוק ט

ורחב לב כחול. ואין החול נשוא המדה אלא נשוא המספר ואף על פי שכתוב אשר לא ימד ולא יספר המדה ג"כ לענין מספר זכר אותה כמ"ש והיה מספר בני ישראל ורחב הוא לענין מדה לא למספר אלא ר"ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול ורבותינו ז"ל פירשו מה חול גדר לים כך היתה החכמה גדר לשלמה:

פסוק י

בני קדם. בני מזרח היו ידועים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי רבותינו ז"ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פי' בטייר בלשון העופות וכן בערבי יקרא עוף אלטיי"ר וכן בני מצרים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים:

פסוק יא

מאיתן האזרחי. כתרגומו מאיתן בר זרח אלה הארבע מצאנו אותם בבני זרח בן יהודה איתן והימן וכלכל ודרדע והנה אומר כי השלשה אלה היו בני מחול א"כ לא היו הם ובלוים מצאנו בתהלים במשוררים משכיל לאיתן האזרחי משכיל להימן האזרחי ומצאנו בדברי הימים בבני גרשון בן לוי בן איתני בן זרחי ואפשר שזה הוא איתן האזרחי ואיתני ואיתן קרובים הם והימן מצאנו בבני קהת הימן המשורר אבל כלכל ודרדע לא מצאנו אותם בלוים ורבותינו ז"ל דרשו ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון ומה היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא מחכמתו שמות לכל הבהמות ולכל עוף השמים מאיתן האזרחי זה אברהם אבינו שנאמר משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף דרדע זה דור המדבר דור שיש בהם דעה בני מחול שנמחל להם מעשה העגל:

פסוק יב

שלשת אלפים משל. אינם נמצאים אצלינו וכן ויהי שירו חמשה ואלף כי רבים ספרים אבדו לישראל בגלותם וכן מה שחבר בחכמת הטבע כמו שאומר וידבר על העצים שהודיע טבעם ורפואתם וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים בכל מה שתחת גלגל הירח גברה חכמתו וחבר בהם ספרים ואינם נמצאים אצלינו, ובדרש חזרנו על

כל המקראות ולא מצאנו שדבר אלא קרוב לח' מאות פסוקים אלא מהו וידבר שלשת אלפים מלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים וג' טעמים כדאת אמרת נזם זהב וחלי כתם:

פסוק יג

וידבר על העצים. מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שמשפיל עצמו כאזוב נטהר ונתרפא:
על הבהמה ועל העוף. מפני מה בהמה ניתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד כתוב אחד אומר מן היבשה נברא העוף דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וכתוב אחד אומר מן המים נברא דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף אלא מן הרקק נבראו:
ועל הרמש. מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהם חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות:
ועל הדגים. מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגים טעונין שחיטה שנאמר אם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי וי"ת פסוק וידבר על העצים כן ואתנבי על מלכי בית דוד וגו' כבעמוד:

פסוק יד

מאת כל מלכי הארץ. מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו והעמים היו באים אצל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו:

פסוק טו

וישלח חירם. שלח עבדיו אל שלמה להקים עמו אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מארצו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים:

פסוק טז

וישלח שלמה. ביד מלאכי חירם השיב לו זה הדבר:

פסוק יז

מפני המלחמה. לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו ואמר לו זה הטעם הנרא':
אשר סבבוהו. כל מלחמה ומלחמה וכן כי תקראנה מלחמה וי"ת עבדי קרבא דאקפוהי:
רגלו. כן כתיב וקרי רגלי הכתוב אומר על דוד כי גם לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו והקרי אומר על שלמה כלומר אני איש מנוחה ולא היתה לי מלחמה ויש לי פנאי לבנות הבית:

פסוק יח
הניח ה' אלהי. כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקדש כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו:

פסוק כ
מן הלבנון. הלבנון בארץ ישראל היה ולא היה שואל ממנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ:
כצדונים. צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על כלם וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון צור וצידון כי חכמה מאד:

פסוק כג
דוברות. הם הקורות הגדולות שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות ובלע"ז צאטאר"ה:
ונפצתים. אתירם ואשליכם שם וכן תרגום וארמינון תמן ואמר בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור על השבר לפי שהדוברות כשמוליכין אותם בים הם קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומנפצים הקורות הנה והנה:
לחם ביתי. בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופי' ביתי האוכלים על שלחני ומה שזכר בדברי הימים הוא למאכל החוטבים כורתי העצים:

פסוק כה
מכולת לביתו. כמו מאכל ומשפט המלה מאכולת ונבלעת האל"ף בדגש וכתרגום יונתן פרנוס לאנש ביתיה:
שנה בשנה. כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה:

פסוק כו
וה' נתן חכמה לשלמה. טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבנינים אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמר במלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו':
ויהי שלום. והלא גם עם המלכים האחרים היה לו שלום אלא שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה:

פסוק כז
ויעל המלך שלמה מס. כמשפט המלוכה כמו שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים ופירוש על המס כמו שפירשנו בספר שמואל:
ויהי המס שלשים אלף איש. והנה מצאנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומר

חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשאם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאים בעגלות עד הים ועוד כי הגרים לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמנים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים אם כן השלשים אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירם ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשים בביתו הנה שלש פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון והמשל לך בראובן שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ראובן בטבת ולוי ושמעון בביתם הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשים האחרים:

פסוק כח

שנים חדשים. כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם:

פסוק כט

נושא סבל. פי' נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפא ויהיה אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר במשקל אחר והנושאים בסבל וקראו הכתוב סבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהיה הסבל תואר לאדם כמו שאומר בדברי הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו בחסרון וי"ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופירוש נושא נושא ומסיע האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתיפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמונים אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימים שספר שלמה הגרים ומצאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר והשלש אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלשת אלפים ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרים במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשים:

פסוק לא

ויסיעו. כתרגומו ועקרו צוה לחוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסד הבית ואותם הם שאומר עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות ולשאר הבנינים

יחצבו אבנים קטנות והם הנקראים אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרות במדות גזית ויהיה אבני גזית חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדות הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה להם:

יקרות. כבידות ואף על פי שאומר אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבידות במשא כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלות וי"ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבנים בהר ידוע שהיו אבניו טובות ויפות מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר:

פסוק לב

והגבלים. אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותה ויש מפרשים אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגדרי' ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן לדבריו יהיו הגבלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומנים אחרים תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ:

פרק ו

פסוק א

בחדש זיו. הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבותינו ז"ל דאית ביה זיוא לאילני פירוש זוהר הפרחים והנצנים וכן תרגם יונתן בירח זיו נצניא:

למלך שלמה. טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל לבנותו בשנת ארבע למלכותו:

ויבן הבית. החל לבנותו:

פסוק ב

ששים אמה ארכו. כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר:

ושלשים אמה קומתו. ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם לבד אמר שהיה גבהו מאה ועשרים והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז"ל יהיה מה שאמר שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה גבוה הבית מן הקרקע עד הספון שלשים אמה וגובה העליות תשעים אמה:

פסוק ג

והאולם. נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקרא בלשון הגמרא בית שער:

ארכו על פני רחב הבית. כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית:

על פני הבית. שלא היה משוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה:

פסוק ד

חלוני. כמו חלונים כמו נטעי נעמנים כמו נטעים אנשי מחקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל:

שקופים אטומים. תרגם יונתן פתיחן מלגיו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד וחפן כלינסא בית אנחת רישי שירית ארזיא, ובדברי רבותינו ז"ל בהפך זה שקופי אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם:

פסוק ה

יציע סביב. הוא הנקרא צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותם עם קירות הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומצר כלפי חוץ כנגד התאים לפיכך היציע התחתונה חמש באמה רחבה וקרוי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי חלל היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מצר ממה שהיה למטה אמה אחת כל גובה היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעות שהוא אומר שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית וקרוי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת הנה העליונה שבע באמה רחבה

כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה שתי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר:

פסוק ז

והבית בהבנותו. זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להנחת הקורות כמו שעושין בשאר בנינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורים אחר בנין הקיר גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים:

אבן שלמה מסע נבנה. כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדות גזית אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר ויש מרבותינו זכרונם לברכה שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו נותנין אותו על גבי אבנים מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר היה בוקעו ובו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הנשר הביאו לו מגן עדן שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף שאל לו היכן השמיר קבוע והלך הנשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקדוש ברוך הוא הרך בקשה ובו פסל משה אבני האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אצלם מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו:

פסוק ח

פתח הצלע. הצלע מלרע:

אל כתף הבית הימנית. אינו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים, ובלולים כתוב בויו"ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעולה בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן

תרגם הפסוק תרעא דמחיצתא ארעיתא פתיח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעיתא ויש לפרש לול ארובה כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז"ל לול הפתוח מבית לעליה:

אל השלשים. אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומערב וצפון:

פסוק ט

ויבן את הבית. בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקורות שהוא הספון:

גבים. שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזים וכן תרגם יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכון ועילא מנהון סדרא דריכפת רישי שריית ארזיא ושריית פירושו קורות כמו בצל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי' גבים כמו עשה הנחל גבים שהוא חפירות והקורות ההם היו מצויירות בחתוכים בדמות גבים או יהיה פי' כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז"ל שלשה גובבין את הקומה ופירושו כמו כופפין:

ושדרות. פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים וזכר שמה התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקרא גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושים כמו שאמר בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחות הצרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות:

פסוק י

ויבן את היציע. כל יציע ויציע:

על כל הבית. כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב:

קומתו. זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה:

ויאחז את הבית. היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשלישי או יהיה טעמו על היציע:

פסוק יא
ויהי דבר ה' אל שלמה. בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם ה' ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני:

פסוק יד
ויבן שלמה את הבית ויכלהו. פי' בנה הבית וכלהו קירותיו וקיריו ואחר כך בנה קורות הבית מבפנים והוא ההיכל:

פסוק טו
בצלעות ארזים. שלא תראה אבן הקיר כמו שאמר בסמוך אין אבן נראה:
עד קירות הספון. ועד הספון כלומר כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי קורה צפה עץ ארז מבפנים וסמיכות קירות הספון ר"ל עד ראשי קירות הסמוכות לספון וכתרגום יונתן מארעית ביתא עד כותליא וגו':

פסוק טז
ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית. כלומר העשרים אמה שלקח לצד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפנים מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל:
מירכותי. כתוב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד:
ויבן לו מבית לדביר. אותו שהוא מבפנים בנה אותה לדביר להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאולם:

פסוק יז
וארבעים באמה. עתה חלק הששים אמה שזכר למעלה במדת אורך הבית כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרים אמה היו דביר והארבעים היכל ופי' לפני לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו וכתרגום יונתן לקבליה ולמ"ד לפני ולמ"ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל העצם אבל הם מורות על העצם כלמ"ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום לאמות חמש, ומלת פני הוא תואר לדבר העומד לפני האחר ובמשקל זה תואר בפתח מוכיח אדם אחרי ולכילי לא יאמר שוע:

פסוק יח
וארז אל הבית. פי' אלה צלעות הארזים שהיה מצפה בהן הבית מבפנים היו מצויירות במקלעות פקעים ופטורי ציצים:

מקלעת פקעים. כמעשה קלעים ופקעים והם צורות פקועות שדה או מקלעת פקעים סמוך לפקעים ופי' ציור פקעים כמו וקלע כרובים שפי' ציור צורת כרובים ויונתן תרגם מקלעת פקעים וגלף חיזו ביעין רוצה לומר כצורת בצים:

ופטורי ציצים. פתוחים דמות ציצים ופרחים ופטורי כמו פוטר מים ראשית מדון שהוא כמו פותח ודגש ציצים תמורת הנח אשר בצי"ץ שהוא עי"ן הפעל:

פסוק יט

ודביר בתוך הבית. הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדביר קדש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת והנו"ן נוספת במקור לפעמים כמו באבדן מולדתי השבות מחרון אפך כמו שכתבנו בספר מכלל ואחר שנוספה בו הנו"ן היתה דגושה בו התי"ו הנוספת לחסרון הנו"ן למ"ד הפעל ומה שאמר הכין פירשו רז"ל כי שלמה צפה ברוח הקדש שסוף הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנוז בו הארון סמוך לחרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם:

פסוק כ

ולפני הדביר. אינו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו כי לא היה שם אלא ההיכל וההיכל ארבעים אמה ארכו ושלשים אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו אלא פי' ולפני כמו ולפנים כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו ומצאנו לפני שהוא כמו לפנים כמו חלוני שקופים כמו חלונים נטעי כמו נטעים:

ועשרים אמה קומתו. והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו ואם נאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו הדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשים אמה קומתו הדביר בכלל ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה זהב וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה הקירות זהב והעשר אמות העליונות צפה באבן יקרה בלשם שבו ושוהם וספיר ודומיהם מן האבנים הטובות וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה וזה לתפארת ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב נראה כי שני צפויים היו על הקירות וזהו הפירוש הנכון ורבותינו ז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קא חשיב משפת קנים ולמעלה קא חשיב:

זהב סגור. כתרגומו דהבא טבא:

ויצף מזבח ארז. תרגו' וחפא מדבחא נסרין דארזא צפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטרת אמר ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהיה מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר:

פסוק כא

ויעבר ברתוקות זהב. תרגם בריחין עברין ורתוקות כמו שלשלאות וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקום שהיה בו משכן הפרכת ורחב כותל זה אמה ואמה כי באותו כותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב:

פסוק כב

ואת כל הבית צפה זהב. ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב שזכר או טעמו על הכסף ופירוש לטוח שאר הבתים חוץ מן ההיכל ובדברי רז"ל לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים:

וכל המזבח אשר לדביר. סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה השלחן לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ וזה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר ומה שאומר וכל לומר כי קירותיו וגג הכל צפה זהב:

פסוק כג

עצי שמן. תרגומו אעי דזיתא ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזיתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל ארז"ל מאותן שאינן עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממין הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמר צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זית:

פסוק כז

וכנפיהם אל תוך הבית. כי הכנפים הקצויות היו נוגעות אל הקירות כמו שאמר זאת לקיר דרומי וזאת לקיר צפוני כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמר כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצויות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה והנה בין

ארבע הכנפים עשרים אמה כמדת הבית וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם עומדת בנס:

פסוק כט

מסב. שם במשקל מצר ופי' כמו סביב:

קלע. שם במשקל פעל ופי' ציור ר"ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין:

ותמרות. צורת תמרים:

מלפנים ולחיצון. מלפנים הוא הדביר ולחיצון הוא ההיכל ואמר כי בכל קירות הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל וכן פי' לפנימה ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב:

פסוק לא

ואת פתח הדביר. כמו ולפתח הדביר וכן עשה את דמו כמו לדמו וכתרגום יונתן ולתרע בית כפורי:

האיל מזוזות חמשית. האיל הוא הסף העליון והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונת חמישית שהיתה המזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל וי"ת אילא וספוהי מטקסין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאילו אמר האיל והמזוזות היו חמושים תרגום חמושית מטקסין כמו חמושים וכן תרגום ומדדו את תכנית טקוס:

פסוק לב

ושתי דלתות עצי שמן. ושתי דלתות עצי שמן שאמר שעשה לפתח הדביר קלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות וי"ו וקלע כוי"ו וישא אברהם את עיניו נרדם ורכב וסוס וזולתם או יהיה פירושו כמשמעו ומה שאמר ושתי דלתות עצי ברושין אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומר כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל וכן אמר בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתות לדלתות ופירשו רז"ל החצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל והפנימית נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ואף על פי שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם גם כן פרוכת כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו הדלתות נסגרות שהרי בדי ארון נתונים על פני הדביר א"כ הפרכת היה מסך לשער הדביר:

וירד על הכרובים. ואחר שאמר צפה זהב למה אמר אח"כ וירד אלא שלא תאמר כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורות כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדד הזהב על הצורות ותרגום וירקעו ורדידו:

פסוק לג

וכן עשה. על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה לפתח הדביר אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושים:

מאת רביעית. כמו שפי' חמישית שהיו במזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו ובמזוזה פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופי' מאת כי רביעית תואר לתכונה כמו שפי' חמישית גם כן תואר לתכונה ומאת דבק עם התכונה כאילו אומר עשויה מתכונה רביעית וכן גם מאת זה תצאי כמו מזה וי"ל עוד שהיא מענין רביעית לוח כי מצאנו במשנה ורביעית של ארז על גביהן ופי' לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחד מקשה אבל היתה מלוחות מדובקות זו לזו וי"ת מן ארבעה סיטריהון מרבעין אומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זויותיהן ולענין זה נוכל לפרש חמישית כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע:

פסוק לד

שני צלעים. שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויין מעשה גלילים בציור וכן הדלת השנית:

קלעים. כמו צלעים וכן תרצדון כמו תרקדון ועוד קלע עליהם כרובים ותימורות וכבר פי' וקלע שהוא כמו וצייר ומקלעות כמו ציור וי"ת תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תניתא סגלגלין תרגם קלעים כמו צלעים כמו שפי' ורגם אותם כמו ציר הדלת:

פסוק לה

מיושר על המחקה. כמ"ש למעלה וירד על הכרובים ועל התמורות את הזהב כך אמר הנה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצורות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה ועד הצורות כמו שהיו שוקעות או בולטות הזהב מצפה אותם והצורות הם נראות כבתחלה אבל היו מצופות זהב וכת"י מכבש על צורתא:

פסוק לו

ויבן את החצר הפנימית. היא החצר הנקראת ג"כ עזרה וקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית:

כרותות. קורות ארזים כרותות וחטובות היטב לשומם בכותל והיו שלשה הטורים מאבן גזית והאחד מקורות ארזים וכתרגום יונתן כרותות מריש ובדברי רז"ל על מריש הגזול שבנאו בבירה:

פסוק לז

יוסד. משנה הרביעית למלכות שלמה הוחל בנין הבית וזהו יוסד שבנו יסודו:
בירח זיו. כמו שכתוב למעלה:

פסוק לח

בירח בול. הוא מרחשון כמו שאמר הוא החדש השמיני ונקרא כן מפני הגשמים שמתחילין בו ענין מבול ובדברי רז"ל בירח בול שבו העלה נבל והארץ עשויה בולות בולות וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלומר שמאכל הבהמה כלה מן השדה ודעת יונתן בזה שתרגם בירח מיסף אביא:
ויבנהו שבע שנים. בשבע שנים ואחר שאמר ובשנה האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים שלא תאמר שנתעצל בנתים מהבנינים ולא התעסק כל שבע שנים בבנין לפיכך חזר ואמר ויבנהו שבע שנים:

פרק ז

פסוק א

שלש עשרה שנה. שלש עשרה שנה אחר כלות בית ה' התעסק בבנין ביתו וי"מ כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שנים ופי' שלש עשרה שנה עד תום שלשה עשרה שנה למלכותו ולפירוש זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שתי הבתים נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתים שבע בבית ה' ושלשה עשר בביתו ויוכלו לתרץ כי פי' אחד ועשרים שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתים נתן הערים לחירם ואף על פי שחירם נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבנין הבתים לא נתן הוא לחירם אלה הערים אלא מקצה עשרים שנה למלכותו:

פסוק ב

בית יער הלבנון. תרגום יונתן בית מקרת מלכיא נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מעצים כותליו וקירויו ובנה אותו על ארבע טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ומעמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים מרישי' בדברי רז"ל וי"ת כרותות קרנתהון:

פסוק ג

וספון בארז. וחפא נסרין דארזא:

על הצלעות. הם הכרותות שזכר וי"ת מחיציא והוא הענין בעצמו כי הכותלים נקראו מחיצה:

ארבעים וחמשה. אלה הנסרים של ארז שקרה בהם הבית היו מ"ה כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים:

פסוק ד

ושקופים שלשה טורים. חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שאדם משקיף מהם כמו שאמר וישקף אבימלך בעד החלון ומה שאמר שלשה טורים שלשה טורי נסרי ארז בין חלון לחלון ומה שאמר מחזה אל מחזה מראה כנגד מראה כלומר כי החלונות היו בשלשה הכותלים וזהו שאמר שלש פעמים והיו חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל מחזה וי"ת וכלונסא תלתא סידרין זוי לקבל זוי תלת זמנין ובדברי רז"ל ומודלה על גבי כלונסות והם בדים ארוכים כמין קנה של רומח וזוי כמו זוית:

פסוק ה

וכל הפתחים והמזוזות רבעים שקף. הפתחים היו מרובעים לא שהיו עשויים מלמעלה כמין כפה וכן מזוזות השערים היו מרובעים ולא עגולים:

שקף. ויש לפרש שקף כמו משקוף כי המשקוף שעל הפתחים היה גם כן מרובע והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי שקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו:

פסוק ו

ואת אולם העמודים. האולם הוא הנקרא בית שער וקירויו עשוי כמין כפה וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי על ארבעה עמודים כמו שזכר ואמר כי זה האולם היה על פני העמודים וזהו שאמר ואולם על פניהם ועוד היו עמודים אחרים על פניהם ועוד עב על פניהם ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז"ל ואמרו והעבים אלו המרישים:

פסוק ז

ואולם הכסא. סמך האולם אל הכסא כי לא היה שם אלא כסא המשפט אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאים לפניו במשפט ומה שאמר אחר כך אולם המשפט הוא כפל דבר או פירושו כי לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט וכן

נראה דעת המתרגם שתרגם אולמא לאתקנא תמן כורסיא בית דינא דדאין תמן פורסדא לבית דינא עביד ופירוש פורסדא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין נאין ויש נוסחאות פרוסדור בסמ"ך:

מהקרקע עד הקרקע. תרגום יונתן מאושיא ועד אושיא ר"ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו כלומר כל הרצפה היתה מכוסה בנסרים של ארז:

פסוק ח

וביתו אשר ישב שם. הוא הבית שאמר למעלה ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר וכן הבית שעשה לבת פרעה עשה ג"כ במעשה האולם הזה:

פסוק ט

כל אלה. כל אלה הבתים שזכר שבנה בית ה' וביתו ובית המשפט בית בת פרעה וחצרותיהם כלם היו בנויים באבנים יקרות כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה:

במדות גזית. אבן גזית היה ידוע מדתו ביניהם כמו בימי רז"ל שהיה מדת גזית חמשה טפחים:

מגררות במגרה. מגרה הוא המישור שהיו פני האבנים חלקות וישרות יותר כשהיו מגררות במגרה ממה שהיו אם היו נפסלות במקבות ופי' מבית ומחוץ כי שני הפנים היו מגוררות:

וממסד עד הטפחות. והיו שם אבנים ישרות וחלקות כן מן היסוד עד שמי קורה ונקרא מקום הנחת הקורות טפחים כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאים חוץ לכותל כמדת טפח מבית ומחוץ ותכונת הבנין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמר באבנים שלשה טורים וטור כרותות ארזים:

פסוק י

ומיוסד אבנים. היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובות וגדולות שהיו אבנים מעשר אמות ואבנים משמנה אמות אבל מן היסוד ולמעלה היו אבנים טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא במדת הגזית ורז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו איצטוניו' יוצאות חוץ לכותל בולטות מבפנים לבית ואמר אבני עשר ואבני שמנה שאלו

נכנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולות ששם היו ישנים זקני כהונה שלא היו מכניסין מטות למקדש ופרחי כהונה היו ישנים איש על כסותו לארץ:

פסוק יב

ולחצר. בנין החצר הגדולה כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגו' וכן עשה לבנין הבית כבנין הזה:

פסוק יד

ממטה נפתלי. הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנות דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קריאתו מלרע:

חרש נחשת. הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת ורבותינו ז"ל סמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנות אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם כן הוא היה אומן ובנו למד אומנתו ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחשת ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגו' שמה ספר כל אומניות שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודים והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת היו:

פסוק טו

ויצר. אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכ' בו:

שמנה עשרה אמה. ובדברי הימים אמות שלשים וחמש אורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה שהיו שוכבים לפיכך אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשים וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודים האלה היו חלולים כמו שאמר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון והוא הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה בקומת העמוד האחד וחוט י"ב יסובנו ואמר בסוף וכן לעמוד השני וכו' תרגם יונתן הפסוק הנה תמני עסרי אמין רומי' דעמודא חד

וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תניינא ומדת הקף העמוד היה שתים עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד:

פסוק טז

ושתי כותרות עשה. פירוש עטרות כמו כתר מלכו ותרגומו קרונתון:
מוצק נחשת. הכותרות היו נחשת מותך כלו שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודים:
חמש אמות קומת הכותרת האחת. ובסוף זה הספר אומר וקומת הכותרות שלש אמות אמרו רבותינו ז"ל שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהם צורה וצלם ושלש עליונות הן נפרדות לחוץ מקפות שבכים מעשה שבכה כמו לולבי דקל היו מוקפים לפיכך לא מנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרות סביב:

פסוק יח

לכסות את הכותרות. אינו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרות אלא פירוש על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרות:
אשר על ראש הרמונים. היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרו' ויש ספרים שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות:
וכן עשה לכותרת השנית. שני טורים רמונים על השבכה לצורך הכותרות לכסותה כמו שעשה באחרות:

פסוק יט

מעשה שושן באולם. על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה וזהו שאמר גם כן למטה ועל ראש העמודים מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תרגום פרח שושן לקיט שושנתא:

פסוק כ

מלעומת הבטן. כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום ויונתן תרגם מלקבל דבקא:
מאתים טורים סביב על הכותרת השנית. והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחד והוא שני טורים סביב בכל טור מאה

וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מה שאמר בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר"ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעים ושש רוחה אומר כי תשעים ושש המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב:

פסוק כא

לאולם ההיכל. כמו באולם ההיכל וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו:
יכין. מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמר כירח יכון עולם ובועז לשון עוז והיא מלה מורכבת בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שנאמר ה' עוז לעמו:

פסוק כב

ותתום. לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת העמודים:

פסוק כג

ויעש את הים מוצק. כלומר מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקישו בקורנס כמו שעשו הכלים:
עשר באמה. שהיתה רחבו עשר אמות והקיפו שלשים אמה יסוב אותו וכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח:

פסוק כד

ופקעים. תרגום יונתן וצורת ביעין ובדברי הימים ודמות בקרים אם כן גופם היה עגול כדמות בצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו אינו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתים אמות העליונות היו חלקות שלא היו בהם צורות בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונות ולהם היה צורת בקרים וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את הים פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים מ' אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז"ל וכן נראה מפשט הפסוק:
יצוקים ביצקתו. הבקרים היו יצוקים כיציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שם יאמר ממנו יצוקה בשקל מלוכה גדולה:

פסוק כה

עומד על שני עשר בקר. גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כנגד מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים:

פסוק כו

ושפתו. תרגם יונתן וספתיה כעובד שפת כס סגלגל לקיט בשושנתא:

אלפים בת יכיל. ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל פירשו רבותינו ז"ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיבא מחסיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גדשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה הים מחזיק אלפים בלח שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים ביבש עם הגודש משפתו ולמעלה והים לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו פי' שהכהנים טובלים מטומאתן ובדברי רז"ל והלא כלי היה ואין טבילה בכלים א"ר יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השוורים פתוחים כרמונים:

פסוק כז

המכונות. המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו:

פסוק כח

מסגרות להם. לכל מכונה ומכונה עשה מסגרות שיסגיר הכיור בתוכם:

השלבים. בדים כמין חונקי הסולם וכן אמר בסולם הלך אחר שליבותיו וכן תרגום יונתן שליביא:

פסוק כט

אריות. צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפיים:

ועל השלבים כן ממעל. כן הוא מושב כמו מכונה שהית' מושב כיור וכן קטן מהמכונה וי"ת מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמר מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון:

ליות מעשה מורד. לויות הוא מן ילוה אישי אלי והיו"ד תמורת וי"ו עי"ן הפעל והענין דבוק וכתרגום יונתן מדבק ור"ל כי מתחת הצורות ההם בדי נחשת קטנים דבוקים זה בזה והיה מעשה מורד לא שהיה מותך מורד פירו' כמו רקוע תרגום וירקעו ורדידו:

פסוק ל

וסרני נחשת. פי' כמו הפוך וכתרגום יונתן ונסרין דנחש וענינו כמו לוחות:

הכתפות יצוקות. לפי שהלויות היו מעשה רקוע אמר כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו:
מעבר איש לויות. מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפות ואיש זה פירושו כמו ופניהם איש אל אחיו וכן ביריעות אשה אל אחותה:

פסוק לא

ופיהו. פירושו כל אחד מהלויות ופיה פירושו כל אחד מהכותרות:
מעשה כן. כבר פירשנו מה הוא כן:
לא עגולות. מכל צדיהן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו והוצרך לומר זה לפי שהים היה מרובע מתחת ועגול ממעל:

פסוק לב

וידות האופנים. תרגומו ואשדת גלגליא:

פסוק לג

אופן המרכבה. מרכבת הקדש הנראת במראה הנבואה ליחזקאל וכתרגום יונתן מרכבת יקרא וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו:
וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק. חשוקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשוריהם ענין קשירה וי"ת וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך:

פסוק לו

ויפתח על הלוחות. הם סרני נחשת שזכר ויאמר כי בפתוח י' ידות המכונה על הלוחות:
ותימורות. צורת דקלין
כמער איש ולויות סביב. בדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה ומער לשון דבוק וכן קיר ערה מגן וכן בדברי רז"ל מעורה בטרפשין וי"ו ולויות כוי"ו נרדם ורכב וסוס וזולתם ובדברי רז"ל מאי כמער איש ולויות כאיש המעורה בלויה שלו וי"ת כבש חד ומדבק סחור סחור:

פסוק לז

מוצק אחד. בהתכה אחת:
קצב אחד לכלהנה. לכל עשר המכונות היה קצב אחד וקצב כמו מדה ענין דבר החתוך במדה:

פסוק לט

על כתף הבית מימין. פי' הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות:

על כתף הבית מימין. פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית או יהיה פירוש מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והכיורים היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים:

ואת הים. הים היה גם כן נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימים ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה וגו' ואומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמה וגו' פי' נתן הים בעזרה לצד דרום משוך כלפי מזרח:

פסוק מה

ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתיב ר"ל כעין אותם הכלים שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקדש וכן תרגם יונתן כל מאניא האילין כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דה':

ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג:

פסוק מו

בככר הירדן. כתרגומו במישרי ירדנא:

במעבה האדמה. תרגומו בעובי גרגשתא והגרגישתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו:

בין סכות ובין צרתן. ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכה ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם:

פסוק מז

וינח שלמה. הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הביאם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם:

פסוק מח

ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות עשרה ואו' ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים:

פסוק מט

חמש מימין וחמש משמאל. פי' מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורות היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומר בדברי הימים על השלחנות שהניח חמש מימין וחמש משמאל ופירושו כמו במנורת חמש

מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנות היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז"ל הנראה מן הפסוקים כן הוא:

והפרח. פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבעה בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים:

פסוק נ

והספות. הם כלים עשוים בתכונת הבדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז"ל קיתון קיתונות ותרגום יונתן וקוליא ותרגם אונקלוס וכדה על שכמה וקולתא:

והמזמרות. כלי שמזמרים בהם:

והפותות לדלתות הבית. תרגום יונתן ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתות של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתות היו מעץ מצופות זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי' הבית שזכר כי אמר לדלתות הבית ופירוש לדלתות שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בסתם באותם הבתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא:

פסוק נא

ויבא שלמה. מה שהקדיש אביו נתן ממנו בבנין הבית לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו הקדש כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש והשאר נתן באוצרות בית ה' ופירושו ואת כל הכלים כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעזר ושאר הגוים כמו שכתוב למעלה, ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר במלאכת בית המקדש י"א לפי שידע שלמה שסופו ליחרב שלא יהיו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב וי"א כך אמר שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך:

פרק ח

פסוק א

מעיר דוד. כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום:

פסוק ב

בירח האיתנים. שבו אוספים הפירות והתבואות לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות חיי האדם ומרבו' ז"ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ומהם שאמרו שהוא חזק

המצות שיש בזה החדש חגים ומצות וי"ת בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה כלומר כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל ית' החדש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון:

בחג. קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש והחג שבעת ימים קודם חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש:

פסוק ג

וישאו הכהנים את הארון. אמרו רבותינו ז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלום ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשים והם לא זכרו זה המקום אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא:

פסוק ד

את ארון ה' ואת אהל מועד. את ארון ה' מציון כמו שאמר ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה:

הכהנים והלוים. הכהנים הארון והלוים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל ואהל מועד גנזו באוצרות בית האלהים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית:

פסוק ו

אל תחת כנפי הכרובים. הכרובים הכניס בתחילה והכרובים האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכסה הארון כמו שהיה מתחילה אבל אלו הכרובים היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד בנס כי הגוף תחת הכנפים ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרים ומנורות ושולחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בד"ה שאמר לו דוד הכל הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית:

פסוק ח

ויאריכו הבדים. האריכו אותם לחוץ כלומר שמשכו אותם כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדים נתונים בארון בשוה שהיו עודפים אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדים ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכך האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצה לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדים לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכת והדביר היה רחבו עשרים אמה א"כ אע"פ שמשכו אותם היאך נראו עדיין על פני הדביר נאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדים על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לומר כי מקום ארון אינו מן המדה ובנס היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובים בתוך עשרים אמה ולא היה ממנו עשר אמה לכל רוח:

ויהיו שם עד היום הזה. שלא הסירו אותם עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכים לפני הדביר לעולם זהו עד היום הזה א"כ דלתות שער הדביר לא היו נסגרות לפיכך הוצרך שלמה לעשות פרכת להיות מבדילו:

פסוק ט

אין בארון. זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת וארון שבו ס"ת נראה כי נתנוהו באוצרות בית ה' עם אהל מועד ועם הכלים וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית ה' נראה כי לא היה במקום שהיו רגילים בו ולא היו יודעים אותו שם באותו הדור:

אשר כרת ה'. כמו שתרגום יונתן די עילויהון כתיבין עשרה פתגמי קיימא דגזר ה' עם בני ישראל:

פסוק י

בצאת הכהנים. שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד ה' בענן:

פסוק יב

אז אמר שלמה. אז כשראה ששכן הכבוד בבית הזה שאמר ה' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעבדו וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית

זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמים וי"ת ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם כלומר מקום שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד:

פסוק יג

לשבתך עולמים. כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקום אשר יבחר ה' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו ה' יראה ואומר בהר ה' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד שם על עולתו אש מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל:

פסוק יד

ויברך. לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואחר שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר דבר בפיו כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמר ובידו מלא וי"ו ובידו כנוי כנגד האל יתברך וכן אמר למטה ובידך מלאתי ר"ל בכחו וביכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ותרגם יונתן וברעותיה קיים ומלת לאמר שב אל בפיו:

פסוק טז

ואבחר בדוד. למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לומר ואבחר בירושלם אלא פירוש כי לא הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלם כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים:

פסוק כא

ואשים שם מקום לארון. והוא הדביר:

פסוק כב

לפני מזבח ה'. מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו:

נגד כל קהל ישראל. בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ונתנהו בעזרה ויעמוד עליו נגד כל קהל ישראל ובירך עליו על ברכיו ופירש כפיו השמים:

פסוק כג

שומר הברית והחסד. שכרת עם האבות:

לעבדיך. לזרעם אחריהם:

פסוק כו
דבריך. כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל:

פסוק כז
כי האמנם. הה"א פתוחה כי היא לתימה כלומר באמת היא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ואע"פ שבכל המקומות היא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע אל תפלתו בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע המתפלל בתפלתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר:

פסוק כט
להיות עיניך פתוחות. להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועינך חסר יו"ד הרבוי מהמכתב:
אל המקום הזה. כמו במקום הזה וכן כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון וכן הדומים לזה בפרשה הזאת אל המקום אל הבית וי"ת באפי אתרא הדין:

פסוק ל
אל מקום שבתך אל השמים. כמו ממקום שבתך מן השמים וכן הוא אומר בדברי הימים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכונו לבם אל מקום שבתך ואתה תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה או פירושו אל המקום אל השמים כמו במקום שבתך בשמים כמו שפירשנו אל המקום:
ושמעת וסלחת. כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון:

פסוק לא
ונשא בו אלה. וחייבו הדין להשביעו נשא מענין משאת מאומה שהוא לשון חוב וי"ת וירשי ביה מומי לאומיותיה:
ובא אלה. פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה וי"ת על המשביע וייתי ויומיניה קדם מדבחך:

פסוק לב
ואתה תשמע השמים. מן השמים וכן תרגם יונתן מן שמיא:

ושפטת. אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישבע בבית הזה לא תאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש וייראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם האל יתברך צוה כן ואמר ומקדשי תיראו:

להרשיע רשע. איזה מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע:

פסוק לג

בהנגף. והודו את שמך כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה:

בבית הזה. הנשארים בעיר אשר לא יצאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיהם שיצאו למלחמה ואתה תשמע תפלה וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם:

פסוק לה

בהעצר שמים. כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר:

פסוק לז

רעב כי יהיה. והלא זכר העצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל:

כי יצר לו אויבו. פירוש או כי יצר לו אויבו:

בארץ שעריו. בארצו בשעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך:

כל נגע כל מחלה. אף על פי שזכרתי מצרכי עמך בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם שכל תפלה וכל תחנה שיתפללו על כל נגע ועל כל מחלה אשר תהיה לכל אדם:

פסוק לח

לכל עמך ישראל. כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידעו לבו ממה שלא נודע לאחרים כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן הגלויים:

ופרש כפיו אל הבית הזה. כמו בבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל ה' בבית הזה או פירש בכל מקום שיהיה כנגד הבית הזה וכן תרגם לאפי ביתא הדין:

פסוק מ
למען יראוך. ביו"ד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת ופירושו כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בעונש עון בא להם הנגע והמחלה לא שהוא מקרה ובעבור זה ייראוך וכן טעם כי עמך הסליחה למען תורא:

פסוק מג
ככל אשר יקרא אליך הנכרי. אף על פי שלא יהיה ראוי לכך תשמע תפלתו אבל בישראל אמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל הנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ליראה אותך כעמך ישראל:

פסוק מד
כי יצא עמך למלחמה על אויבו. דרך כלל:
בדרך אשר תשלחם. כמו ויהי דבר שמואל לכל ישראל וגו' וכן כשהיו שואלים באורים ותומים כמו בדבר בנימין וכן כשלא יהיה עליהם עונש:

פסוק מה
ועשית משפטם. תעשה משפטם באויביהם וכן כי עשית משפטי ודיני וכתרגום יונתן ותתפרע עולבנהון:

פסוק מו
כי יחטאו לך. כמו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואינן ראויין לתשועה ושתנקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשובה בגלותם ויתפללו דרך ארצם תשמע תפלתם וכן ראינו בדניאל שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלים:

פסוק מט
ועשית משפטם. בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עוליהם ועוד תתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום שיניחום לצאת מהגלות ולשוב לארצם כמו שעשה כורש מלך פרס:

פסוק נא
מתוך כור הברזל. כי כמו שצורפין הכסף והזהב בכור כן נצרפו במצרים בעבודה קשה ומה שאמר הברזל והכורים לא יעשו אותם מברזל אלא מאדמה אמר הברזל לחזוק הצרוף שנצרפו שם:

פסוק נב
בכל קראם אליך. בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישובו אליך וכן כה' אלהינו בכל קראינו אליו בתשובה:

פסוק נו
ככל אשר דבר. והניח לכם מכל אויביכם:

פסוק נח
להטות לבבינו אליו. טעמו דבק עם יהי ה' אלהינו עמנו:

פסוק נט
יומם ולילה. להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו ופירוש משפט במקום הזה כמו כמשפט הבנות יעשה לה והדומה לו כלומר לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכים להשפיע לנו הטובה ולשמרנו מרעה ובזה ידעו כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים כי הדבקים בו שביעי טובה ונשמרים מרעה:

פסוק סד
קדש המלך את תוך החצר. הרי הוא אומר למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחשת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמים ואינו אומר על מזבח הנחשת שעשה משה כי בפירוש אמרו בדברי הימים כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה ושל משה גנזו עם אהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחשת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרים רחבו לא היה יכול להכיל רב העולות והחלבים שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא ומזבח הנחשת שעשה שלמה היה עשרים על עשרים ולפי חשבון עולות וחשבון אמות לא היה מזבח שעשה שלמה מכיל אלא ששה עשר אלף והוא אומר בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ואם תאמר כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמים היו כל אלו ובמזבח של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל נאמר כי גם הנה היו עולות רבות ומנחות כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכול מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצר ועשה שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המזבח להכיל ודברי רבותינו ז"ל מחלוקת בזה יש אומרים כי רצפת החצר הוא שקדש כמו שפירשנו ויש אומרים כי מזבח אבנים בנה תוך החצר ואמר עוד כי מזבח אבנים הוא שעשה שלמה לא מזבח נחשת ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחשת וכן אמר כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל פי' מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה ואלה דברים של תימה הם ואפשר כי מה שאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אחת אלא קודם שובו מגבעון לירושלים כמו שפירשנו בדברי הימים:

פסוק סה

את החג. חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסכות ועשו שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי חג הסכות ואומר ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכה היו אחר שבעת ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכה שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ואם תאמר יום שמיני עצרת אינו אלא כ"ב לחדש ואיך אמר וביום עשרים ושלשה אמרו רבותינו ז"ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסכות ויום הכפורים בכללם ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות ובכרת האוכל בו ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמים גם אותו היום אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו אבל רבותינו ז"ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורים כי בכלל ימי השמחה היה ולמדו זה מחנוכת המשכן מה שם עשו שלמים בשבת אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורים שהוא אסור כרת לא כל שכן ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי רצופין היו ולמדו זה מדכתיב ביום עשתי עשר יום ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימים אלו כלם רצופין ולמדו יום זה שכתיב כאן י"ד יום מיום שכתיב שם והקשו ואמרו ושמא עשו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו ותרצו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה וזהו שאמר הכתוב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב רוצה לומר על העון שנתכפר להם שיצאתה בת קול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא ועל דרך פשט הפסוק מפרש על הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו ופי' לדוד עבדו שקיים לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישראל וכן היה כי כל המלכים היו עובדים אותו ומביאים לו מנחה ועל כל זה הלכו לאהליהם שמחים וטובי לב ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד ולשלמה ולישראל עמו ורבותינו ז"ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו כל ישראל שמחל הקדוש ברוך הוא לדוד על אותו עון וזהו אשר עשה ה' לדוד עבדו:

מלבא חמת עד נחל מצרים. הזכיר גבול א"י צפון ודרום:

פרק ט

פסוק א
ואת כל חשק שלמה. כמו שמפורש בדברי הימים ואת כל הבא על לב שלמה לעשות עשה בבית ה' ובביתו והצליח:

פסוק ג
והיו עיני ולבי שם כל הימים. השגחתי ורצוני יהי שם כל הימים ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא:

פסוק ו
אם שוב תשובון אתם. פירושו אתה וישראל:

פסוק ז
ולשנינה. לדבור שידברו העמים על רוב רעתם:

פסוק ח
יהיה עליון. כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון ויונתן תרגם דהוה עילאי יהא חריב ויש מפרשים יהיה חרב ויפרשו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו, אל תעלני בחצי ימי:

פסוק י
מקצה עשרים שנה. מסוף עשרים שנה שבנה בית ה' בשבע שנים וביתו בשלש עשרה שנה הרי עשרים ובבנינים האלה נשא וסייע חירם את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב ובגמול זה גמלהו המלך שלמה ונתן לו עשרים עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקראן ארץ כבול ר"ל סגור שלא היו עוברים ושבים שם מגריעות הארץ ובדברי רז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה פי' ארץ חול ואמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעה כרעה בגובה כי כבלה פירוש שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאלו הם כבולות על כן אינה עושה פירות ובדברי הימים אומר כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו והושיב שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וזה עשו לחזק הברית ביניהם וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה:

פסוק טו
וזה דבר המס. נמשך טעמו עד כל העם הנותר כי מהם לקח לעבדים למס ידוע בכל שנה לבנות הבתים והערים האלה והוא מה שאמר למעלה ע' אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי' וזה הדבר שבעבורו מל יהושע, וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה ומה הוא הדבר לבנות את בית ה' ולא זכר המס ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגו':

פסוק טז
שלוחים. מנחה כלומר במקום מנחה ומתנה ששולחים בני אדם לבנותיהן נתן לה זה העיר וכן לכן תתני שלוחים וי"ת מתנן:

פסוק כב
אנשי המלחמה. אף על פי שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבריו, מעט מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות:

פסוק כג
חמשים וחמש מאות. לפי שזכר העבדים מהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר השרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות ובדברי הימים אומר חמשים ומאתים השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותן שלש מאות מהגרים ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישראל בכלל ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנה אותם שם עם שאר הגרים שם שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומר בזה הספר:

פסוק כד
אך בת פרעה. לפי שאמר למעלה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא אמר עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה כמו שאמר אז בנה את המלוא ובדברי הימים אומר הטעם למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה':

פסוק כה
והעלה שלמה. ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימים יותר מבואר אמר אז העלה שלמה וגו' רוצה לומר אז אחר שנבנה הבית העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם והתמידים דבר יום ביומו להעלות במצות משה לשבתות

ולחדשים ולמועדות שלש פעמים בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים על עבודתם והלוים על משמרתם להלל ולשרת והשוערים במחלקותם כמו שצום דוד אביו בכל ענין הבית ובדברי האוצרות:

והקטיר אתו. כמו עליו, וכתרגום יונתן ומקטר עלוהי קטורת בוסמיא ועל המזבח אשר לפני ה' אמר זה שהוא מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני ה' והוא היה מזבח הקטרת או פי' אתו כמשמעו ולפי שזכר כי העלה עולות על המזבח האחר אשר בנה והוא מזבח הנחשת אמר כי הקטיר ג"כ על המזבח האחר אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית ה' היה עמו לפיכך פירש אשר לפני ה':

ושלם את הבית. השלים עבודת הבית כמו שזכרנו בדבר הקרבנות והעמיד הכהנים הלוים ומה שזכר בדברי הימים בפרט זכר הנה בכלל ואמר ושלם את הבית ושם גם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית ה':

פסוק כו

ואני עשה. בדברי הימים אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר"ל שהלך ולכדם והנה אמר כי עשה שם אניה:

אשר את אלות. עציון גבר הסמוך לאילות נראה כי עציון גבר אחר היה וחירם שלח לו שם עוד אניות זהו שאמר הנה וישלח חירם באני ר"ל באניות וכן הוא אומר בדברי הימים אניות:

פסוק כז

אנשי אניות יודעי הים. כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא בימא:

פסוק כח

ארבע מאות ועשרים ככר. ובדברי הימים אומר ארבע מאות וחמשים ככר זהב כי השלשים הוציאו בהוצאות הדרך:

פרק י

פסוק א

שמעת. שומעת תמיד את שמע שלמה:

ותבא לנסותו בחידות. כלומר בדברים סתומים בחכמה ומה שאמר לשם ה' כי רוב החרטומים והאשפים המתעסקים בחכמות החצונות אין מלאכתם לשם ה' וחכמת שלמה היתה לשם ה' לפיכך באה לדבר עמו לחקור על חכמתו כי היא היתה חכמה:

פסוק ה

ומשקיו. ובדברי הימים ומשקיו ומלבושיהם כי כל ענין ביתו היה מסודר מאד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבודה שהיה עובד:

ועולתו אשר יעלה בית ה'. מעלות שעשה לעלות מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות וכן בדברי הימים ועלייתו אבל יונתן תרגם ועלתיה דמסיק בית מקדשא דה' ולא היה בה עוד רוח מרוב שתמהה על חכמתו:

פסוק יא

עצי אלמוגים. ובדברי הימים אומר אלגמים ואחד היא כמו כבש וכשב והוא העץ הנקרא קוראיי"ל:

פסוק יב

מסעד. ובדברי הימים מסלות ופירושו עמודים לסמיכת התקרות:

ולא נראה. ובד"ה ולא נראה להם לפנים בארץ יהודה:

פסוק יג

את כל חפצה אשר שאלה. בדברי חכמה:

מלבד אשר נתן לה. מזמרת הארץ מדברים הנמצאים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה מהם כיד המלך כלומר לרוב ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי' מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך:

פסוק טו

לבד מאנשי התרים. לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרים והתרים וכן הוא אומר בדברי הימים לבד מאנשי התרים והסוחרים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הנה ואע"פ שבספר ירמיה נראה שהם שנים שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם או אפשר שאלו ואלו היו מביאין מנחה לשלמה ופירוש התרים הם הסוחרים הקטנים מעטי הסחורות והעסקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכך נקראו תרים והסוחרים הם הסוחרים הגדולים והרוכלים הם מוכרי הבשמים כמו מכל אבקת רוכל ומלת מאנשי אינה לסמיכות אלא בא ביו"ד הרבים לבד ונגרעה המ"ם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר אנשי בני בליעל חלוני שקופים והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר ויונתן תרגם בר מאגר אומניא וסחורת תגריא:

פסוק טז
שש מאות זהב. מטבע זהב היה ביניהם ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב וטעם יעלה על שלמה לומר שש מאות זהב היה נותן בצנה האחת:

פסוק יז
זהב שחוט. אין שחוט אלא משוך וכן חץ שחוט לשונם והיה זהב טוב מאד שהיה נמשך כשעוה ויונתן תרגם דהבא טבא:
שלשת מנים. ג' ליטרין וליטרא זהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו וכן אומר בדברי הימים שלש מאות זהב והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז"ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה:
על המגן האחת. מגן לשון זכר ונקבה:

פסוק יח
זהב מופז. טוב ומזוקק מן כתם פז ויש אומרים שהוא שם מקום ויונתן תרגם דהבא טבא:

פסוק יט
שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה. שניהם כתובים ה"א במקום אלף:
וידות מזה ומזה. במקום ישיבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכות זרועותיו והיו צורות אריות עומדות אצל הידות:

פסוק כא
אין כסף לא נחשב. כל הכלים האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומה בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף:

פסוק כב
תרשיש. תרגם יונתן אפריקא:
נושאת זהב וכסף. בהנעת האל"ף:
שנהבים וקופים ותוכיים. תרגם יונתן שן דפיל וקופין וטווסין שן הפיל ידוע והקוף גם כן שדומים פניו לפני אדם וטווס הוא העוף הנקרא בלע"ז פאוו"ן :

פסוק כו
וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם. וינחם מבנין הפעיל כמו אשר הנחני בדרך אמת ובדברי הימים ויניחם מן הניח ויונתן תרגם בענין וינחם ואשרינון ויש לפרש כמשמעו אחרי שאספם כלם בירושלם הנחה אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו מהם עם המלך

בירושלם ויונתן תרגם בר מדהוו עם מלכא בירושלם פי' אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלים ועל כן נקראו ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות:

פסוק כז

כאבנים. על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה בירושלם, ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות אמר רבי יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו:

פסוק כח

ומוצא הסוסים. תרגום יונתן הפסוק כן ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין, וי"מ מקוה מענין תקות חוט השני כלומר שני דברים אלה היו באין לשלמה ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים כמו שכתוב שש ברקמה ממצרים חטובות אטון מצרים ואותן הדברים היו לוקחין סוחרי המלך במצרים במחיר דברים אחרים שהיו מביאין מירושל' למצרים ואדוני אבי ז"ל פירש כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך ונותנין המוציאים למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו המוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים לשנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא כלומר קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחין מחיר המוצא על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וזהו שאמר בידם יוציאו כי מלכי החתים ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרים על ידי סוחרי המלך היו מוציאין:

פסוק כט

בידם. כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו וכתרגום יונתן בידם ברעותהון ברצונם וברשותם:

וסוס בחמשים ומאה. מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים:

פרק יא

פסוק א

נשים נכריות רבות. שתים רעות עשה בזה אחת שהרבה נשים ואפילו היו מישראל אסור לו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו כל שכן שהיו נכריות שהטו לבבו אחרי אלהים אחרים והוא בטח בחכמתו ואמר אני ארבה ולא אסור זהו שאמר הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחילת הקלקלה אף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שעבד עבודת גילולים אלא שהניח נשיו לעבוד עבודת גילולים לאלהים

אחרים אף שהניח אותן לבנות במות בירושלים לעבודת גילולים והוא שאמר אז יבנה שלמה שהניח לבנות ולא מיחה בהן:

פסוק ב

לא תבאו בהם. כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך ואף על פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר עו"ג אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היה אסור אם היו מתגיירות מלב שלם לא מחמת יראה ואהבה ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה:

אכן יטו את לבבכם. באמת יטו לבבכם כמו שאומר כי יסור את בנך מאחרי וי"ת דילמא יטעון לבכון:

פסוק ט

הנראה אליו. אשר נראה אליו כי לא תבא ה"א הידיעה על העבר וכן ההקדש שמואל הנמצאו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלל:

פעמים. בגבעון הפעם האחת והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך וצוה אליו במראה הראשונה בסתם ובמראה השנית במפורש:

פסוק יא

ויאמר ה' לשלמה. על ידי נביא והוא אחיה השילוני:

פסוק יג

שבט אחד. כי בנימין לפי שהיה חלקו עם יהודה בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד:

פסוק יד

ויקם ה' שטן. זה היה לעת זקנת שלמה כאשר נטה לבבו מעם ה':

הוא באדום. מזרע המלך שהיה באדום או הוא אומר זה על הדד:

פסוק טו

בהיות דוד את אדום. כמו באדום ספר ענין זה עתה כי ברח הדד והיה נער קטן בברחו וברח מארצו עם אנשים אדומיים כשהכה יואב את כל זכר באדום וכאשר שמע כי מתו דוד ויואב חשב להנקם מישראל ומה שספר מענין אשתו שהיתה אחות הגבירה ובנו שהיה גמול בתוך בני פרעה כל זה אמר להודיע כי כל כך גברה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישראל ואמר לפרעה שישלחנו וילך לארצו ולא עלתה בידו להצר לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו ה' לשטן בישראל בעבור עון עבודת

גילולים שעשו נשי שלמה ובנו במות וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע ושניהם הצרו לישראל לעת זקנת שלמה:

ויך כל זכר באדום. אחר שהכה כל זכר באדום כי קודם הכם ואחר כן קברם וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת וישם את הים לחרבה ויבקעו המים אחר שנבקעו המים שם הים לחרבה וזולת אלה שכתבנו בספר מכלל ולענין זה פירשו רז"ל ויעש דוד שם בשובו מהכותו את אדום זהו שם טוב שקנה בגוים שצוה לקבור את ההרוגים וכן אומר הנביא במלחמות גוג ומגוג וקברום כל עם הארץ והיו להם לשם אבל י"ת לקבור את החללים לחלצא קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם:

פסוק טז

וכל ישראל. כל ישראל אשר עמו במלחמה ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום ועד קברם החללים:

פסוק יז

ויברח אדד. באל"ף והאחרים בה"א ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות כמו ישי אישי והדומים להם:

פסוק יח

ויקומו ממדין. אולי בצאתם מאדום נתעכבו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקומו אנשים עמם מפארן כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכה לפיכך לקחום עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכה:

ולחם אמר לו. אמר לתת לו ותרגום יונתן ומזון אמר לספקא ליה:

וארץ נתן לו. ערים שיהיה שר ופקיד עליהם:

פסוק כא

כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא. דרשו בו מפני מה נאמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתוב בו שכיבה יואב שנהרג כתוב בו מיתה דוד שירשו בניו את מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו נאמרה בו מיתה:

שלחני. אמר לפרעה שישלחהו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמה נער ואין איש מלחמה חשב להרע לישראל ובעודו במצרים לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויצא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן:

פסוק כג

ויקם אלהים לו שטן. לשלמה כלומר עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדרעזר בהכות דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי אז ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבוץ אנשים ויהי שר גדוד ובשמעו זה כי הדד שב לארצו כדי להרע לישראל הלך הוא ג"כ עם אנשיו דמשק והצליח שם עד שמלכו הוא ואנשיו בדמשק ואח"כ גבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי דמשק מארם היה ומתחילה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו והניחם להיות שליטים על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל:

פסוק כה

כל ימי שלמה. מעת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמה לישראל אבל לא נוכל לפרש כל ימי שלמה מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטנים מעת שנטה לבבו מעם ה' ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינחם על החטא ויכיר כי בעוד שהיה אוהב את ה' אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטנים:

ואת הרעה אשר הדד. נתחברה רעתו עם הרעה אשר עשה הדד לישראל:

ויקץ בישראל. ויקץ זה פעל יוצא ותרגומו ומרד בישראל ואפשר שהוא פעל עומד כחביריו כלומר קץ בהם ומאס אותם בהיותו בשלום עמהם:

פסוק כו

וירבעם בן נבט. אמרו בדרש הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והנה שבע בן בכרי משבט בנימין ונבט משבט אפרים:

אפרתי. משבט אפרים:

וירם יד במלך. מרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו וכבר הפקיד אותו שלמה לכל סבל בית יוסף לקבל המס ממנשה ואפרים כי ראה כי עושה מלאכה כלומר ראהו זריז במלאכתו ובעת ההוא קודם שהרים יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכות על כן על הפקידות שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכות שאמר לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמה ושלמה כאשר הוגד לו בקש להמיתו וברח למצרים כן הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה להמית את ירבעם הושמו הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך:

פסוק כז
שלמה בנה את המלוא. המלוא היה מקום בעיר ירושלם סמוך לירושלם והיה רחבה להתאסף שם העם מענין קראו אחריך מלוא שהוא ענין אסיפה ושלמה בנה אותו המקום כי הוצרך לו כשבנה בית לבת פרעה ואף על פי כן מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו יריאים ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמר שלמה בנה את המלוא כלומר ראו רעה שעשה ועוד שאמר שלמה ולא אמר המלך וזה היה מרד במלך ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פירשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שיעשו פרץ במבצריהם שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם ויקראו שמו שער הבגד ושלמה סגר אותו הפרץ ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד ובדברי רז"ל מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים אמר לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה ואמרו רז"ל מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפליו בפניו:

פסוק כט
השילוני. מן שילה היה ואמר מן שילה שילוני מן גלה גילוני:
והוא מתכסה. או אחיה או ירבעם אין לו הכרע וכן בדברי רז"ל רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם אמר ר' שמואל מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקים להיות קורעים במחלוקת של בית דוד:

פסוק לב
והשבט האחד. יהודה ובנימן חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדי' בנחלה ובירושלם:

פסוק לג
אשר עזבוני. שלמה וביתו והנוטים אחריהם:

פסוק לד
ולא אקח את כל הממלכה. שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו והדומים להם:

פסוק לו
למען היות ניר לדוד עבדי. ניר בחיר"ק כמו בצר"י כמו שאמר ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו ותרגום אונקלוס ונירם ומלכו:

פסוק לח
את כל אשר אצוך. הכ"ף רפה וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן:

פסוק לט
ואענה את זרע דוד. האל"ף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישראל ולא נוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ובשלוה:
למען זאת. מה שעשה שלמה, ובסדר עולם למען זאת למען ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה כי בשנה הרביעית למלכו נשאה והגזרה נגזרה למלכות בית דוד לחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה ובסוף ל"ו שנה תחזור המלכות ליושנה לפיכך אמר אך לא כל הימים ובימי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמר בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא וגו', ולא היה אלא בשנת י"ו לאסא אלא ל"ו למלכות שלמה שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ונשען על מלך ארם לא חזרה:
אך לא כל הימים. עתידה לחזור לימות המשיח בימי מלך המשיח שנאמר ועשיתם לעץ אחד ואמר ומלך אחד יהיה לכלם ואומר ועבדי דוד מלך עליהם מכאן תשובה לאומרין שוא אנו מצפין ימי מלך המשיח כי לא יהיה והנה הנביא אומר אך לא כל הימים ומשנחלקה מלכות בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד כי כל הימים היו לשתי ממלכות עד הגלות ובשוב הגלות מבבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן:

פסוק מ
אל שישק מלך מצרים. פרעה חותן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם עליו:

פסוק מא
על ספר דברי שלמה. בספרים שחבר בחכמתו לא נמצאו היום אצלנו וגם בג' הנמצאים אצלנו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בעניו חבר ספר בפני עצמו ומרז"ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירים בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנתו ומהם אמרו כי קרוב למיתתו שרתה עליו רוח הקודש וחבר שלשה ספרים אלה:

פרק יב

פסוק א
כי שכם בא כל ישראל. שכם היה משבט אפרים ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודעה לפיכך שלחו ישראל וקראו לו ובקשו למצוא עלילה להסב

המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים וירבעם מאפרים והוצרך רחבעם לבא שכם, ובדרש שכם מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד:

פסוק ג

וישלחו ויקראו לו. וכבר שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבעם מה ששלחו לו בא ממצרים ובא הוא וכל קהל ישראל בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצה למלוך עליהם שיקל העול מעליהם:

פסוק ד

אביך הקשה. במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליהם כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא סבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם:

פסוק ו

בהיותו חי. למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדים לפניו לא בהיותו מת אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם הי' חי בתתם עצה הגונה לרחבעם בנו:

איך אתם נועצים. פי' איך אתם נועצים בעצמכם איש באחיו לתת לי עצה:

פסוק ז

תהיה עבד. שתהיה נכנע להם ותענם כרצונם:

ועניתם. כתרגומו ותענינון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעות העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברים טובים:

פסוק ח

ויעזוב. שלא ישרה עצתם בעיניו:

אשר העומדים לפניו. אשר הם עומדים לפניו כלומר עזב עצת הזקנים העומדים לפני אביו ולקח עצת הילדים העומדים לפניו:

פסוק י

קטני עבה. האבר הקטן שבי עבה ממתני אבי ומלת קטני קשה בדקדוק כי אם היה מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי אלא נשאר הקמץ בקו"ף כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה ומן שליש בדקר שלישו והדומים להם שנשארו על תנועתם והנח נבלע בדגש ושב החולם לקמץ בחטף ועניני יותר יש לי כח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל עולכם:

עבה. פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תואר לנקבה ויהיה תאר לאצבעו הקטנה ובא האצבע זכר ונקבה הזכר כנגד התואר הקטן וי"ת חלשותי תקיף מעולימותיה דאבא:

פסוק יא

העמיס. ענין משא כמו ויעמוס איש על חמורו:

בשוטים. תרגום יונתן בשרביטין וכן שוט לסוס, ועקרבים קשים מהם שהם עוקצים בקוצים שבהם ויונתן תרגם במרגנין:

פסוק יב

ויבו ירבעם. כתוב בוי"ו וקרי באל"ף ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות:

פסוק טו

ולא שמע המלך אל העם. להקל עולם כאשר אמרו לו:

פסוק טז

מה לנו חלק בדוד. כמשמעו דרך שאלה כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולינו ואמר שיכביד עולנו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכה קורא בנו או בן בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם וי"ת מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי:

ראה ביתך. כלומר ראה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלוך כי לא על בית ישראל וי"ת כען מלוך על אנש ביתך דוד, ובדרש ראה ביתך דוד זה בית המקדש:

פסוק יז

וימלוך עליהם רחבעם. מלך עליהם והוי"ו כוי"ו וישא אברהם והדומים לו:

פסוק יח

את אדורם. שלח אותו אחריהם שישובו אליו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שידע רחבעם כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ והתאמץ לרכוב ולנוס:

פסוק כ

ויהי כשמוע כל ישראל. אחר שהלכו כל ישראל לאהליהם וירבעם שב למקומו אשר היה שם בית אביו ומשפחתו נועדו ישראל ולא נזכר באיזה מקום ואפשר שחזרו לשכם ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו שם והמליכו אותו על כל ישראל:

שבט יהודה לבדו. כבר כתבנו כי שבט בנימין בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי שימלוך בירושלם בודאי ימלוך על שניהם לפיכך נכלל שבט בנימין בכלל שבט יהודה:

פסוק כה

ויבן ירבעם את שכם. לא נוכל לומר כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה ועוד כי שם התקבצו ישראל להמליך רחבעם ודאי עיר בנויה היתה אלא פי' ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך וכן ויבן את פנואל לא שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בניינו כי חשש שמא ילחם עמו רחבעם וחזק שני אלה הערים כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בד"ה:

פסוק כז

אם יעלה העם הזה. כשיעלה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה כלומר כיון שהם צריכים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו ושבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך ונקל הוא להטות לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה ובדברי רז"ל מאי והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלי לי ואזלי בתריה ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם אמר כתיב במועד מקץ שבע שנים וגו' תקרא את התורה הזאת אם אני ארצה לקרוא יאמרו מלך העיר יקרא קודם ואם אני אקרא שני גנאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי:

פסוק כח

ויועץ המלך. שאל עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם היועצים אותו שיעשה שני עגלים ולמה עגלים פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלקה ברצון האל כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם כן האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה ג"כ בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתבואו ותזבחו שם ולמה עגל אמר להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקום משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו להשרות שכינה בו לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לעבודת גילולים ולמה עשה שנים כדי שלא להטריח ישראל שיבאו כלם למקום אחד:

פסוק כט

וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן. בבית אל לפי שאמר להם זה המקום גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים ואחד נתן בדן בסוף גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע:

רב לכם מעלות ירושלם. די לכם עד עתה הניחו מהיום ואילך מעלות ירושלם וי"ת סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא אינון דחלתך ישראל, ובדרש רב לכם מעלות מה עשה הושיב שני פרדסיאות או קסתראות אחת על תבור ואחת על המצפה זהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור:

פסוק ל

לחטאת. כי מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם עבודת גילולים היה עושה אותם אלא לשם האל ואחר כך שב הדבר ההוא והיה לחטאת שקבלוהו באלוה וממנו יצאו לאלהים אחרים ככל הגוים לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת:

עד דן. אף על פי שהיה בקצה הגבול באו אליו מן הקצה האחר כל כך היו אדוקין בעבודת גילולים והקצה האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו:

פסוק לא

ויעש את בית במות. עשה בית ובנה שם במות:

מקצות העם. כמו ומקצה אחיו מן הגדולים או מן הפחותים ובדברי רבותינו ז"ל מן הקוצים שבעם:

אשר לא היו מבני לוי. כי לא רצו לעבוד עבודת גילולים וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו הם את העגל ואמר מעולם לא עבד שבט לוי עבודת גילולים וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות כי אם אכלו מצות מקריבים היו בבמות אבל לשם ה' או מה שאמר מעולם לא עבד שבט לוי עבודת גילולים עד זמן שחטאו מלכי יהודה אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו עבודת גילולים בבית ה' חטאו גם כן מקצת הכהנים והקריבו לעבודת גילולים בבית ה' ומבני לוי שהם מבני איתמר היו מקריבים לעבודת גילולים לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לעבודת גילולים מעולם כמו שמפורש ביחזקאל וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרשם מנחלתם ומאחוזתם והלכו להם לארץ יהודה כמו שאמר בדברי הימים כי עזבו הלוים

את מגרשיהם ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן לה' כי אמר ירבעם יקחו מעשרותיהם ואחוזתם במלכותי וילכו ויעבדו לירושלם זה לא יהיה כיון שאינם עובדים בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וזהו שאמר כי הזניחם מכהן לה' הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלתם שהם כהונת ה' או פירושו כיון שלא רצו להניח מכהן לה' לירושלם הזניחם וגרשם מארצו:

פסוק לב

בחדש השמיני. החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישראל עוד מחקות ירושלם או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימים הנותנים את לבבם לבקש את ה' אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח עשה הוא חג בחדש השמיני כי כבר שבו לביתם ההולכים לירושלם ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מיראת המלך:

כן עשה. כחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני:

לזבח לעגלים אשר עשה. ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעשה בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעשה הזה שהיה בבית אל והוא ירבעם עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל:

פסוק לג

ויעל על המזבח אשר עשה. העלה עליו עולות וזבחים:

אשר בדא מלבו. אשר הוציא מלבו וכן כי מלבך אתה בודאם מוציאם ובדברי רז"ל שאור בודה להם ומחמצתן פי' מוציא וי"ת דעדא מרעותיה:

מלבו. מלבד כתיב ר"ל אשר בדא מלבד מועדי ה' ולא ראינו אם עשה כן בשאר המועדים כמו בחג הסכות ואפשר כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדא מלבו והוא הדין לאחרים ובדברי רז"ל אף שבתות וימים טובים בדא ירבעם מלבו הדא הוא דכתיב אשר בדא מלבו מלבד כתיב מלבד שבתות ה':

ויעל על המזבח להקטיר. ירבעם עלה על המזבח להקטיר:

פרק יג

פסוק א

והנה איש אלהים. ארז"ל שהוא עידו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו שכתוב בדברי הימים ובחזות עדוא החוזה על ירבעם בן נבט:

פסוק ב

מזבח מזבח. כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל ובדברי רבותינו ז"ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן:

הנה בן נולד. יהיה נולד:

ועצמות אדם. אמר עצמות אדם לפי ששורפין על המזבח עצמות בהמה בעולות אשר יעלו עליו אמר שישרפו עליו עצמות אדם וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח, ובדרש עצמות ירבעם ר"ל אלא שחלק כבוד למלכות:

פסוק ו

חל נא את פני ה' אלהיך. כלומר שהוא שלחך ואתה שלוחו ואני אדע כי ישמע אליך וירא ממנו וחלה את פניו שישוב ידו אליו ובדברי רז"ל אלהיך ולא אלהי ועוד באיזה פנים יקרא אותו אלהי והוא עומד ומקריב לעבודת גילולים אף על פי כן ויחל איש האלהים:

ותהי כבראשונה. שהניע אותה כרצונו כבתחילה ובדרז"ל אם תכתוש את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום, מה בראשונה עומד ומקריב לעבודת גילולים אף אחר כן עומד ומקריב לעבודת גילולים :

פסוק ז

וסעדה. בקמץ חטף:

פסוק ט

כי כן צוה אותי. המלאך שדבר עמי בדבר ה' ולמה מנעהו מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שאסור להכנס לעיר עובדי עבודת גילולים אם לא להתרות בהם ולמנעם או לדבר להם בשם ה' לפי שיראו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתות שם ולפי שלא יזכר דרך העיר ההוא ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה:

פסוק יא

ונביא אחד זקן. תרגום יונתן ונביא שקרא חד סבא ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה וכן בדברי רז"ל כי מיכה היה, מהם אמרו כי אמציה כהן בית אל היה ומהם אמרו זה עידוא הנביא ומהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחלת ישיבתו בשמרון היתה כמו שכתוב בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משמרון ובא לבית אל וישב שם ואף על פי שלא היה באותו הפרק עיר שמרון בנויה עדיין שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחילה

פרז ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם מתחילה כמו שתרגם יונתן ויקן את ההר וזבן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבנין וקרא לעיר שם אחר:

ויספרום. אמר ויספרום אחר שאמר ויבוא בנו ויספר לו פירוש כי תחלה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברים לאביהם כמו שהיה מספר הראשון:

פסוק יב

ויראו בניו את הדרך. תרגום יונתן ואחזיאו כמו ויראו בפתח היו"ד מבנין הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה ויש לפרשו כמשמעו ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך:

פסוק יז

כי דבר אלי. פי' כי דבר בא אלי כלומר דבר נבואה בא אלי על ידי מלאך שאמר לי בדבר ה':

פסוק יח

כחש לו. כי נביא שקר היה והוא האזין לדבריו ונענש בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכך היתה מיתתו בידי שמים שנאמר אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם ה':

פסוק כ

אל הנביא אשר השיבו. בעבור אשר מרה פי ה' נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו וענשו ורז"ל אמרו גדולה לגימא שמקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובים ומשרה שכינה על נביאי הבעל:

פסוק כא

ויקרא אל איש האלהים. כתרגומו ואיתנבי על נביא דה' דאתא משבט יהודה ויש מפרשים כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמר ויקרא אל איש האלהים ומה שאמר אל הנביא אשר השיבו פירוש אל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן ובדברי רז"ל אשר הושב לא נאמר אלא אשר השיבו מלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקודש:

פסוק כב

אל קבר אבותיך. שלא ישוב אל ארץ יהודה וימת שם כי בדרך ימות ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבלה תהיה גויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפילו צדיק כמו נבלתי יקומון:

פסוק כג

ויחבש לו החמור. הנביא הזקן חבש החמור לנביא ה' אשר השיבו מן הדרך ואמר הידיעה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד והדומים לו:

פסוק כח

וחמור והאריה. יש אומרים כי חסר ממנו ה"א הידיעה ומשפטו והחמור כמו בחמור כחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן ה"א הידיעה חסרה כי אם על לא עם וי"ו השמוש ובא וחמור בלא ידיעה כי כבר נזכר פעמים וכן וישרף עליו את בית מלך באש בלא ידיעה כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך:

לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור. לא אכל את הנבלה על דרך וסגר פום אריותא אבל הרגו לעונש שמרה פי השם והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק וענשו כאח' בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש גמול ועונש בשאר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי' תילים במזמור תהלה לדוד:

פסוק כט

ויניחהו אל החמור. כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וזולתם רבים:

פסוק ל

בקברו. בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו:

ויספדו. הוא ובניו:

פסוק לא

אצל עצמותיו הניחו את עצמותי. זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף:

פסוק לב

היה יהיה. וכשישרפו עצמות הקבורים עצמותיו ימלטו כי הוא איש האלהים ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו וכן כתוב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון:

פסוק לג

לא שב ירבעם. אף על פי שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבשה ושבה אליו בתפילת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי ה' ושמע המופת שהאריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר את החמור אף על פי כן לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחלה ועשה מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה והגדיל החטאת יום יום ופירוש ויהי כהני במות ויהי מכהני הבמות ופירוש ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן

זאת תהיה חטאת מצרים ובי"ת בדבר במקום ה"א הידיעה או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה:

פרק יד

פסוק ב

והשתנית. לפי שידע כי אחיה היה שונא אותו לפי שסר מאחרי ה' אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכך אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירה כי היא אשתו של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהגם כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים:

פסוק ג

ונקודים. תרגום יונתן כסנין ובדברי רז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעכין יבשים וכוססין אותם בבית המשתה:

ובקבוק. כלי שפיו צר ותרגום יונתן זלוע ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת:

פסוק ד

כי קמו עיניו משיבו. וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה וכבר פי' בו פירוש אחר במלת ועיניו קמה:

משיבו. כמו משיבתו וכן וצורם לבלות שאול שהוא כמו וצורתם כתבונת עצבים שהוא כמו כתבונתם, ואמר בדרש כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות מנא לן מאחיה השילוני וירבעם בן נבט תלמידו היה:

פסוק ה

כזה וכזה. הדברים שאמר לה:

מתנכרה. הפך ההכרה:

פסוק ו

קשה. חזות קשה וכמוהו מאכלו בריאה שה בריאה:

פסוק ט
ואותי השלכת אחרי גוך. שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גוו שלא יפנה אליו ותרגם יונתן ופולחני ארחיקתא מקבל עינך:

פסוק י
משתין בקיר. אמרו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר ונאמר זה על דרך ההפלגה וי"ת ידע מדע אמר משתין כמו משית ר"ל משית עצה בקירות לבו:
עצור ועזוב. אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקום שלא יכרת בתחלת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר ואדוני אבי ז"ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב המקנה שהוא עזוב בשדה:
כאשר יבער הגלל עד תמו. אמרו רבותינו ז"ל גלל זה השן רוצה לומר כמו שמבער השן המאכל עד תומו ונקרא השן גלל לפי שדומה לאבן שיש הנקרא גלל כמו שאמר נדבכין די אבן גלל ויש מפרשים גלל היא צואה מן בגללי צואת האדם ויונתן תרגם כמו דמגנדרין בגולילין עד דמסיפין:

פסוק יב
בבואה רגליך העירה. מקור בתוספת ה"א כמו בבוא רגליך:

פסוק יג
דבר טוב. לא גלה הכתוב מה דבר טוב נמצא בו ורז"ל אמרו שבטל פרדסאות שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו לרגל:

פסוק יד
זה היום. זה היום שיקום אותו המלך:
ומה גם עתה. מה צרה זו גם עתה כלומר נקלה היא צרה זו כי יותר ויותר יבאו על ישראל צרות:

פסוק טו
כאשר ינוד הקנה במים. אמרו רז"ל אפילו בשעת קלקלה המשיל' לקנה במים אמר שהוא נד ואינו נעקר ממקומו:
וזרם מעבר לנהר. יזרה ר"ל יזרה ויפזר אותם לעבר נהרי כוש וזהו גלות ראשונה שהגלם מלך אשור וינחם בחלח ובחבור ותרגום יונתן מעבר לנהר מעבר פרת:

פסוק טז
ויתן את ישראל. מקרא קצר רצה לומר ויתנם לקללה ולשמה:

פסוק יז
תרצתה. ולמעלה אמר כי ירבעם היה יושב בשכם, בתחלת מלכותו ישב שם ואחר כן ישב בתרצה או הנער בנו חלה בתרצה:
תרצתה. אל תרצה כי שם היה הנער שוכב חולה והיה עיר מערי ישראל כמו שאמר במלכי כנען מלך תרצה אחד:
בסף הבית. ואחיה אמר לה בבואה רגליך העירה כיון שנכנסה בעיר נאנש ולא יצאה נשמתו עד בואה בסף הבית אשר היה שוכב שם:

פסוק כא
ושם אמו נעמה העמונית. הספור הזה להודיע כי הלך אחר מעשה אמו ועבד עבודת גילולים אחרי שנים שלש כמו שאומר בדברי הימים:

פסוק כד
וגם קדש. כמשמעו ויונתן תרגם נפקת ברא וכן תרגם ויעבר הקדשים נפקת ברא:
ככל התועבות הגוים. באה ה"א הידיעה על הסמיכות כמו על המזבח בית אל והדומים לו בספר מכלל:

פסוק כז
והפקיד. מנה אותם על ידי שרי הרצים שישאום הרצים לפני המלך בבואו בבית ה' ואחרי שובו השיבום אל תא הרצים כי שם היו מופקדים המגינים ודבר זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד או היה עושה דבר זה לגדולה ותפארת ופירוש תא חדר ויונתן תרגם לדובא ומה שאמר מדי בא בית ה' אחר שנכנע הוא ויהודה עמו ושב אל ה' כמו שאומר בדברי הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים:

פסוק ל
ומלחמה היתה. אף על פי שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אליו זה היה בתחלת המלכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מה' היתה סבה אבל אחר כן היו מלחמות ביניהם:

פרק טו

פסוק א
ובשנת שמנה עשרה שנה. לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכותם בשנה אחת היתה ויתכן לפרש כי

רחבעם נכנס בשנת שמנה עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנה אותה לירבעם כמשפט:

פסוק ב

ושם אמו מעכה בת אבישלום. להודיע כי אשה רעה היתה כמו שאומר למטה אשר עשתה מפלצת לאשרה ובנה הלך בדרכיה:

פסוק ד

ניר בירושלם. כבר פירשנוהו למעלה:

פסוק ט

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה. מקצה שמונה עשרה שנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה ולא מנה אותם לרחבעם ומנה אותם לאבים בנו וי"ת וקצת שנת עשרים הרי שלש שנים לאבים:

פסוק י

ושם אמו מעכה וגו'. ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת עבודת גילולים כמו שאומר אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני ה' ולא נטה אחריה:

פסוק יג

וגם את מעכה אמו. טעמו למה שאמרו ויסר אמר כי גם כן הסיר את מעכה אמו ואחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופירש מפלצת עבודת גילולים קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצות בעתתני לפי שאימתה מוטלת על עובדיה וכן מזה הטעם נקראו אימים הגלולים כמו שאמר ובאמים יתהוללו:
וישרוף בנחל קדרון. שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי עבודת גילולים אסורה בהנאה:

פסוק טו

וקדשי בית ה'. ר"ל וקדשי עצמו וחסר הנסמך כמו ושכורת ולא מיין וכן הוא בדברי הימים וקדשיו וכתרגום יונתן וקדשוהי לבית מקדשא דה' ובקצת ספרים וקדשו כתיב וקרי וקדשיו:

פסוק יח
הנותרים באוצרות ה'. לפי שלקח שישק מלך מצרים אוצרות בית ה' אמר הנותרים כי לא לקחם כלם:

פסוק כ
אבל בית מעכה. הוא אבל מים הנזכרת בדברי הימים:
ואת כל כנרות. קבוץ כנרת וזה תרגום יונתן גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורז"ל הפליגו בספור שבח פירותיה והקבוץ רצה לומר שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמנים:
על כל ארץ נפתלי. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי:

פסוק כא
וישב בתרצה. ר"ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהודה כי בסוף ימיו היתה מלחמה זאת וי"ת ויתיב בתרעיתא תרגם בתרצה מן עשוק ורצוץ כלומר ישב לו ירא וחרד ורצוץ מפני מלך ארם:

פסוק כב
אין נקי. אפי' חתן שנאמר עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת:

פסוק כג
וכל גבורתו. במלחמות ובכושיים:
חלה את רגליו. מן רגליו וכן הם יצאו את העיר מן העיר והדומים לו ובדברי רז"ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודה זו תלמידי חכמים:

פסוק כט
ויהי כמלכו. בכ"ף:

פסוק לג
בשנת שלש לאסא מלך בעשא. היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשים ושש למלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כ"ז לאסא ואיך אמר כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא אלא פי' בשנת שלש בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנת שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ג למלכות בעשא

שהיא שנת ל"ו לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבעם מנה אותה ג"כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתי שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשר שנים מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך ישראל בשנת שתים לאסא כלומר בשנת שתים לאסא למלחמותיו ובשנת י"א למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא אינם לתחילת מלכותו אלא לתחילת מלחמותיו והחשבונות שאומר בדברי הימים הם לתחילת מלכותו וראיה לדברינו כי בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת ט"ז לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים ומנין ל"ו שאומר בדברי הימים הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת ט"ז לאסא ששלמו ל"ו לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית ה' ולא נשען על ה' לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא קודם ל"ה היתה לדבריו:

פרק טז

פסוק ג

הנני מבעיר. מן ובערת הרע:

פסוק ז

וגם ביד יהוא. לפי שאמר וימלוך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכו' שלימה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כ"ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ"ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומה שאמר שנתים מקצת שנתים וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שנבא אחיה השילוני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו וכן היה לו כי נדב בנו לא מלך אלא שנתים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתו הנה כי לא מלך בנו אלא

שנה ומה שאמר שנתים מקצת שנתים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני:

ועל אשר הכה אותו. כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו ונהרג גם הוא וכן הוא אומר ג"כ בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא ואמר אותו ואף על פי שלא זכר נדב הנה זכר בית ירבעם:

פסוק ט

שר מחצית הרכב. כתרגומו חד מתרין רבני רתיכיא:

שותה שכור. כלומר ששתה עד ששכר:

בית ארצא. שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית וי"ת כן בית ארצא טעוותא די בביתא בתרצה:

פסוק יא

ויהי במלכו. בבי"ת:

כשבתו. בכ"ף:

לא השאיר לו. בכל זרעו והכה גם כן גואליו והם קרוביו וגם הכה רעהו והם אוהביו, ורעהו כמו רעיו וכן בהתפללו בעד רעהו מגן גבורהו כמו גבוריו:

פסוק טו

והעם חונים על גבתון. נדב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלה שבו לצור עליה:

פסוק טז

וימליכו כל ישראל. אותם שהיו במחנה:

פסוק יח

וישרף עליו. עמרי שרף על זמרי בית המלך שנשגב בה ומת זמרי:

את בית מלך. חסר ה"א הידיעה שלא כמנהג ולפי שזכרו לא הוצרך בו ה"א הידיעה:

פסוק יט

להחטיא את ישראל. והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לבדה מה החטיא את ישראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא את ישראל וכן מה שאמר ויתר דברי זמרי על הימים אשר היה שר אמר:

פסוק כא

אז יחלק העם ישראל. חסר הסמוך כמו הארון הברית וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת הזה ארבעה חדשים:

פסוק כב

ויחזק העם. אמרו לפי שנתחתן עם יהושפט חזק:

את העם. מן העם וכן כצאתי את העיר:

וימת תבני. מת מיתת עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת ובסדר עולם אומר כי הרגו תבני כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט הרגו את תבני:

פסוק כג

בשנת שלשים ואחת. והלא בשנת כ"ז לאסא מלך זמרי ולא מלך אלא שבעת ימים ומלך עמרי אלא מפני מחלוקת תבני לא מלך מלכות שלימה ובשנת שלשים ואחת לאסא מת תבני ומלך עמרי מלכות שלימה וכלל ימי מלכותו י"ב שנה הנה שבע שנים מלך מלכות שלימה שהרי בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב בנו ומל"א עד ל"ח שבע שנים ושש שנים שמלך בתרצה עד מחלוקת תבני הרי י"ג שנה והכתוב אומר שתים עשרה שנה שנת י"ג לא שלמה לו ולא מנה אותה לו:

פסוק כד

ההר שמרון. כמו העם ישראל וי"ת ההר כרכא נראה מדבריו כי כרך גדול היה שם מתחילה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדני ההר שמרון:

פסוק כו

ובחטאתיו. כתיב כלומר חטאות רבות שעשה וקרי בחטאתו לשון יחיד כלומר חטאת העגלים:

פסוק לא

הנקל לכתו. אם היה בעיניו נקל ללכת בחטאת ירבעם והם העגלים כן הראה במעשיו כי נקלים היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגויי הארצות לחטוא עוד ולעבוד הבעל שהיו הם עובדים שם וזהו שאמר וילך ויעבוד הלך שם לצידון ועבד הבעל שהיו עובדים שם והשתחוה לו כלומר שקבלו עליו באלוה ועשה כמוהו בשמרון ובנה לו בית וקראו בית הבעל והקים לו שם מזבח:

פסוק לב

בית הבעל. חסר בי"ת השמוש וכן הנמצא בית השם שהוא כמו בבית השם והדומים לו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק:

פסוק לג

ויעש אחאב. הוסיף עוד לחטוא ונטע אשרה לעבדה זולתי הבעל שעשה ובדרש מאי ויעש אחאב את האשרה אמר ר' יוחנן שכתב על דלתי שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לא יהא לו חלק באלהי ישראל:

פסוק לד

חיאל בית האלי. מבית אל היה כמו בית הלחמי מבית לחם בית השמשי מבית שמש ותחת ממשלתו של אחאב היה ועשה דבר זה ולא מיחה בידו אחאב כל כך הרשיע לעשות ועד ימיו לא היה אדם שעלה בלבו לבנות יריחו מפני השבועה שהשביע יהושע ארור האיש אשר יקים ובנה את העיר וגו' ותמיהא הוא כי יריחו למלך יהודה היה כי משבט בנימין היה ואיך נתן יהושפט רשות לבנותה ומצאנו בירושלמי חיאל מן יהושפט יריחו מבנימין אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ואחר שנבנתה לא נאסרה ישיבתה כי החרם היתה שלא תבנה כמו עיר הנדחת והבונה אותה עובר בחרם והוא נענש כאשר דבר יהושע וי"ת בית האלי בית מומי כלומר שעבר על האלה שהשביע יהושע ומפני זה נקרא בית האלי לא שהיה מבית אל ובדברי רז"ל נקרא בית האלי על שעבר על אלה שאמר יהושע ארור האיש וגו':

יריחה. כתיב בה"א וקרי בוי"ו כמו אהלה והדומים לו:

באבירם בכורו יסדה. ומת וכן מתו כל בניו ובעת שהציב דלתיה היה עדיין שגוב צעירו חי ומת וי"ת קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכלל יתה וקטיל שגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא:

ובשגיב. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו כמו פעי פעו עלין עלון כי אותיות אהו"י מתחלפות:

פרק יז

פסוק א

ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. מעיר ששמה תושב היה תחילה ואח"כ ישב בגלעד וכתרגום יונתן אליהו דמתושב מתותבי גלעד ונחלקו רז"ל מאיזה שבט היה מהם אמרו משבט גד היה ומהם אמרו משבט בנימין ומהם אמרו פנחס זה אליהו וכל אחד מהם סומך דבריו אל הפסוקים בדברים רחוקים ואנחנו לא ידענו האמת והנה גזר אליהו על המטר בקנאתו לה' על עובדי עבודת גילולים כתוב בתורת משה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ובטח באל שיקיים את דבריו ועליו וכיוצא בו נאמר ותגזר אומר ויקם לך כמו שאמר שמואל הנביא

אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ובעבור כי הרע מכל אשר לפניו גזר אליהו ואמר לו כי לא יהיה טל ומטר אולי יחזור בו והאל ארך אפים האריך אפו לו כאשר האריך לאשר לפניו ומה שאמר כי אם לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד עבודת גילולים כלם או מקצתן, ובדרש וכי מה ענין זה אצל זה אלא כשמתו בני חיאל כלם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל ואמר אליהו כי בעון שבנה יריחו מתו בניו כדבר ה' אשר דבר יהושע בן נון אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמר לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו והלא אמר משה ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים והלא כל ישראל עובדי עבודת גילולים הם ואין השמים נעצרים קפץ אליהו ואמר ונשבע חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי:

אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד לפניו בתפילה וכן אל המקום אשר עמד שם את פני ה':

כי אם לפי דברי. כתרגומו אלהין כד אימר כי לא בא המטר לפי דברו כי האל אמר לו תחילה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר א"כ לפי דברי ר"ל עד שאומר במצות האל:

פסוק ג

ונסתרת. שלא ידעך אדם שם:

פסוק ד

והיה מהנחל תשתה. והיה חיותך זה כי מהנחל תשתה והעורבים יכלכלוך:

ואת העורבים צויתי. עורבים ממש והם העופות השחורים וטעם צויתי ששמתי בלבם להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקום כשר היו מביאין לו אחר שברצון האל היו מביאין לו והרבה כשרים היו בישראל שאומר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו, ובדברי רז"ל י"א שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב ויש אומרים משלחנו של יהושפט וי"מ העורבים סוחרים כמו עורבי מערבך והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם שהרי ראינו כי אחאב היה מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגו', ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו:

פסוק ט

צרפתה אשר לצידון. לפי שיש צרפת אחר וזהו שנאמר עליו אשר כנענים עד צרפת וזה צרפת שאמר הקב"ה לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון והיא של ישראל:

הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. אם נאמר שנתן בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא אלא ע"י הנס אבל אליהו הבין מדבר האל כן

כמ"ש לו גם כן ואת העורבים צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחיה היא עצמה כ"ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם ע"י נס הוא שאמר שיצוה דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר, ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא:

פסוק יא

לקחי נא לי. הלמ"ד מעמדת בגעיא:

פסוק יב

אם יש לי מעוג. כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה:
כי אם מלא כף קמח. שאינו עוג עדיין, ומלא כף תרגם מלא פיסת ידא:
ומתנו. אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד:

פסוק יג

עשי כדברך. שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא אכל באותו הדרך ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה:

פסוק יד

לא תכלה. נכתב בה"א ונקודו כבעל אלף וענינו לשון כליון וחסרון כבעלי הה"א:
עד יום תתן ה'. כתוב בנו"ן כמו לתתן שם ונקרא בלא נו"ן תת ושניהם נכונים וכבר כתבנו דעתינו בכתיב וקרי כי בגלות נשתבשו הנסחאות והיו מוצאין בנסחא אחת כך ובנסחא אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ:

פסוק טו

ותאכל היא והוא. הכתוב הזכר בתחילה והנקבה באחרונה והקרי להפך ושניהם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקבה והראשון הוא העיקר לפיכך נזכר בראשונה כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר ואף על פי שעל ידי אליהו בא לה הנס, ובדרש הוא והיא כתיב בזכות אליהו אכלו:
וביתה. בנה ואחרים בני ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניהם לבד והם קודמין לשאר בני הבית:

פסוק טז

וצפחת השמן לא חסר. לגזירת פעל בצרי כמו כי חפץ בבת יעקב ואמר חסר לשון זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשון נקבה טעמו על הצפחת והענין אחד כמו שאמר למעלה הוא מנהג הלשון ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק וכמעט יהיה הפעל אל הנדבק כמו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו קשת גבורים חתים:

פסוק יז

עד אשר לא נותרה בו נשמה. יש מי שאומר שלא מת מכל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא אומר בדניאל לא נותרה בי נשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם:

פסוק יח

להזכיר את עוני. כמדומה כי על ידך נזכר עוני שמא לא עבדתי לפניך כראוי ועל כן הזכיר לי האל עון שיש לי והענישני האל בבני שמת:

פסוק כ

הגם על האלמנה. כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונם לישראל בעצירת הגשמים ואפילו על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה ויונתן תרגם ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה, וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה:
מתגורר עמה. כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל:

פסוק כא

ויתמודד. מענין מדה מבנין התפעל כלומר שם עצמו במדת הילד כשנשתטח עליו כענין שנאמר באלישע וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפילתו בכוונה יותר על הילד כששוכב עליו ויתמודד עליו וע"ד הזה ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כלומר שהיתה אשתו לנגדו בעת תפילתו כדי שיכוין תפילתו עליה כי עקרה היא ואפשר ג"כ כי עשה כן להנשים עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפניו ומבשרו כי רוב פעמים הנסים נעשים ע"י מעט תחבולה מדרך העולם:
שלש פעמים. ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישי נענה ובכל פעם מהשלשה פעמים היה קורא ה' אלהי השב נא נפש הילד הזה על קרבו וענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו:

על קרבו. כמו לקרבו וכן ותתפלל על ה' ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם וי"ת למעוהי:

פסוק כד

ודבר ה' בפיך אמת. פי' ועוד שדבר ה' בפיך אמת כלומר עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בהחיותך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר ה' בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר וכן היה או פירש כי כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמרה לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ברכת אלהים בזכות הנביא וזה הדבר הוא נמצא על דרך ישלח ה' לך את הברכה באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא:

פרק יח

פסוק א

ויהי בשנה השלישית. לעצירת הגשמים:

ואתנה מטר. כי מפני הרעב שבו רבים בתשובה והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל ז' אלפים אשר לא כרעו לבעל:

פסוק ג

ירא את ה' מאד. ועתה אומר היאך היה ירא את ה' מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי ה' ולהחיותם ואמרו רז"ל כי זה עובדיה החביא נ' איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמר למטה חמשים חמשים איש במערה:

פסוק ד

לחם ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב:

פסוק ה

ולא נכרית מן בהמה. מן בהמה כתיב וקרי מהבהמה ואחד הוא ופי' לא נכרית עירנו מהבהמה:

פסוק י

אם יש גוי וממלכה. סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישראל כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמות ומלך ארם לקח ערים ממנו ושם לו חוצות בשמרון ומה שאמר והשביע את הגוי והממלכה דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ושררה או הסוחרים הבאים מכל גוי וממלכה לארץ ישראל היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם:

כי לא ימצאכה. טעמו דבק עם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך לצידון שהיה בא"י אולי האלמנה הסתירה אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו:

פסוק יב

ורוח ה' ישאך. היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח ה' נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאים לאלישע פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים:
ועבדך ירא את ה'. לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה:

פסוק יט

אוכלי שלחן איזבל. על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הניחה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה הראיה שאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם:

פסוק כ

ויקבוץ את הנביאים. ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה לא רצתה שילכו שם:

פסוק כא

פסחים. כמו הפיסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פוסח שתי רגליו איננו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפיכך אמר לשון נקבות לפי שפירוש סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל וא"ת והלא הם נוטים אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא ה' נטה לבבם אחרי ה' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים וי"ת עד אימת אתון פליגין לתרין פלגון הלא ה' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך, והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תעניני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני

עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמר לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדבריך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפלה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר לו כמו בדבר המטר שאמרו לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו אומרים על ידי כשפים הוא עושה:

ולא ענו העם אותו דבר. לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר:

פסוק כו

אשר נתן להם. פירוש נתן להם בדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמר לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש על זה שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני איני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם:

ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם יונתן ואשתטו על אגורא דעבד ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבים הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל:

פסוק כז

ויהתל בהם אליהו. בא דגש כמשפטו והשאר רפים ועניינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול:

כי שיח וכי שיג. שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג שרשו נשג מן השג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו ששרשו נשא וכן שיג ששרשו נשג וענינו או יש לו אויבים ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתדיף:

וכי דרך לו. או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו:

אולי ישן הוא. או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול:

ויקץ. ביו"ד אית"ן לבד ויו"ד השרש נעלמה:

פסוק כח

ויתגדדו. כמו לא תתגודדו ענין שריטה בבשר:
כמשפטם. כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה:

פסוק כט

ויתנבאו. דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגומו ואישתטיאו:
עד לעלות המנחה. עד שעת קרבן מנחת הערב:
ואין קשב. שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם קשב כמו והקשיב קשב רב קשב:

פסוק ל

וירפא. דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם וכן ויואב יחיה את שאר העיר:
את מזבח ה' ההרוס. אמר כי מזבח היה שם מקדם שנבנה לשם ה', ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם ה' בשעת היתר הבמות ועתה משעה שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקום אחר אלא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח ה' ההרוס כי בנס שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה וזבחו זבחים במזבח ה' שהיה הרוס ונמנע מהם:

פסוק לא

כמספר שבטי בני יעקב. שתועיל זכות השבטים בדבר הזה ויענהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברים ודבקים בה' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח ה' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח משנים עשר אבנים וטעם אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי בבית אל שבנה שם יעקב אבינו מזבח לה' נאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח לה' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל, ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר קטורת עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרצה בדבר:

פסוק לב

ויעש תעלה. עשה חפירה סביב למזבח שילכו בה המים ורוחב התעלה כשיעור מקום זריעת סאתים ושיעורו חמשים אמה על חמשים אמה:

פסוק לד

מלאו ארבעה כדים מים. אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמר להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כטעם שנים עשר אבנים למספר שבטי בני ישראל ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמים כנגד האבות שהם שלשה שהתפלל לאל ואמר אלהי אברהם יצחק וישראל:

ויצקו. צווי שלם ונמשך פ"א הפעל בטעם כמו משכו וקחו לכם צאן ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעינות ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו הה"ד אשר יצק מים על ידי אליהו:

פסוק לה

וילכו המים סביב למזבח. המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה:

מלא מים. צוה אליהו למלאת מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים:

פסוק לו

בעלות המנחה. בבי"ת פירוש בשעת מנחת הערב:

ובדבריך. כתיב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדברך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי כשפים או קסמים ואם תעננו באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך לא כעגלים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי:

פסוק לז

ענני ה' ענני. הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אלהים ה' אל אלהים ה' וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה והדומים להם וי"ת קבל צלותי ה' באשתא קבל צלותי ה' במיטרא כלומר כלל בתפילתו

עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו ענני ה' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד בדרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי:
וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים. וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תעננ:
ואתה הסיבות את לבם אחורנית. פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תעננ ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נסכם ויש לומר אם תעננ ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה אלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית, ובדרש אם לא תעננ אף אני אהיה כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפירוש כי הבחירה נתנה לבני אדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע אדם יבחר במה שירצה ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש כמשמעו מנעת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וגו' כבעמוד:

פסוק לח

לחכה. יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות:

פסוק לט

ה' הוא האלהים. הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו ה' הוא האלהים:

פסוק מ

וישחטם שם. צוה לשחטם כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול:

פסוק מא

עלה אכול ושתה. נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם ופירוש מה שאמר לו עלה ר"ל עלה על המרכבה כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל ירידה היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד וכן אמר הכתוב בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל נראה כי מקום עמק הוא אלא פי' עלה על המרכבה או פירושו שיעלה מן הנחל שהיו בו ששחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך אל העמק אל אהלו אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל:

כי קול המון הגשם. ועדיין לא היה אלא פירושו כי עתה תשמע קול המון הגשם כי בטח אליהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטל הע"ג:

פסוק מב

ויעלה אחאב לאכול ולשתות. עלה על המרכבה ללכת יזרעאל לאכול ולשתות ובראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה ולפירושינו האחר עלה מן הנחל אל האהל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל:

ויגהר ארצה. כתרגומו וגחין שהתנפל לפני ה' על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם:

וישם פניו בין ברכיו. כתיב חסר יו"ד הרבים ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמר ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואח"כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתפילתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהיה הוא בתפילתו או פי' וישם פניו ויגהר ארצה כלומר שלא התפלל בפשוט ידים ורגלים אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל:

פסוק מג

עלה נא. אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר או אם עלה עמו היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים והוא צד המערב כתרגום או פי' ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים ומן הים יעלו העננים לפיכך אמר לו הבט דרך ים:

שוב שבע פעמים. ז' פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית:

פסוק מד

עלה אמר אל אחאב. אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר:

אסור ורד. פי' אסור מרכבה ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך:

יעצרכה. בה"א כמו והיו לאות על ידכה כמו הנצבת עמכה ולא יענוכה והדומים להם:

פסוק מה

ויהי עד כה ועד כה. בין כך ובין כך כלומר בעוד שהיה אוסר מרכבתו ויורד מן המקום אשר אכל שם וי"ת והוה עד דמיזדרז ונחית:

התקדרו עבים ורוח. חשכו מפני העבים והיה רוח והרוח סימן למטר ותרגום אתחפיאו ענא ורוחא:

פסוק מו

ויד ה' היתה אל אליהו. כתרגומו ורוח גבורה מן קדם ה' הות עם אליהו וזריז חרציה כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב כבר רכב והוא הלך אחריו רגלי והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל:

וישנס. ויחגור ולמדו רבותינו ז"ל מזה ואמרו לעולם תבא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב:

באכה. כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכה מנית באכה אשורה וכן כולם וכנוי הכ"ף כנגד יודע המקום:

פרק יט

פסוק ב

כה יעשון אלהים וכה יוסיפון. דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ומן התימה מה שתרגם יונתן כדין יעבדון דחלתא דה' ובנסחא טובה מצאתי כדין יעבדון דחלתאי וזה הוא האמת והנוסח שכתוב בהם דחלתא דה' טעות סופר הוא:

פסוק ג

וירא ויקם. ראה עצמו בסכנה והלך ונמלט אל נפשו והמפרשים וירא כמו וייראו לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה:

ויבא באר שבע אשר ליהודה. לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב ג"כ בנחלת בני יהודה, וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמר אשר ליהודה כלומר יצא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהודה מפחדו מאיזבל:

פסוק ד

והוא הלך במדבר. אפילו בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר ה' מה יעשה:

תחת רותם אחת. אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן גחלי רתמים כמו מן בקר בקרים והוא עץ שפל שגחלתו חמה מאד יש מפרשים שהוא שלועזין אותו זנישט"א ויש אומרים שהוא שלועזין יניבר"י:

ויאמר רב. כלומר רב לי עוד בעה"ז ואני בו בסכנה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין:

כי לא טוב אנכי מאבתי. נראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו:

פסוק ה

תחת רותם אחד. ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר מחסה אחר שישכב שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו:

והנה זה מלאך. אינו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחד אלא יצאו שניהם למהירות הזמנת הענין כלומר תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול:

פסוק ו

עוגת רצפים. עוגה אפויה בגחלים:

ויאכל וישת. לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים:

פסוק ז

כי רב ממך הדרך. והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתיישר לו הדרך שם כמו לארון שאמר וישרנה הפרות בדרך וגו' וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר ה' שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל או היתה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכה שמה:

פסוק ח

בכח האכילה ההיא. לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמר שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלומר שנשתהא המאכל באצטומכא ולא בשלה אותו הכח המבשלת ולא משכה אותו כח המושך ונזון הגוף באותו מאכל ארבעים יום וארבעים לילה:

פסוק ט

ויבא שם אל המערה. מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אונקלוס במערת טינרא:

מה לך פה אליהו. טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנוס מפני התשובה אי הבל אחיך הרצחת וגם ירשת הראית כי נכנע אחאב ואף על פי שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה:

פסוק י

קנא קנאתי לה'. הקנאה שקנאתי לשם ה' והרגתי נביאי הבעל המתעים את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני, ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה:

את מזבחותיך הרסו. כמו שאמר למעלה את מזבח ה' ההרוס:

ואת נביאיך הרגו בחרב. כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי ה':

ואותר אני לבדי. והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם:

פסוק יא

צא ועמדת בהר. נראה כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה:

והנה ה' עבר. פי' כבוד ה' עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור ה' על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח ה' כלומר הכבוד ההוא לשעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו באש ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה:

פסוק יג

וילט פניו באדרתו. כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו ופי' ויצא ויעמד פתח המערה כשמעו קול דממה דקה בא ועמד בהר פתח המערה וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר צא ועמדת בהר לפני השם ר"ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירוש קול דממה דקה קול נמוך וי"ת הפסוק כן והא ה' מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא

קדם ה' וגו' כבעמוד ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד, והנראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם ה' בתוך בני ישראל והחזירם למוטב עד שאמרו כולם ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בצדקו והביאו אל מקום הכבוד עם פלא גדול שעשה עמו בדרך והראה לו כל הכבוד הזה וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה:

וילט פניו. כסה פניו כמו לוטה בשמלה פני הלוט הלוט:

פסוק טו

שוב לדרכך. אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמר לדרכך מדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל למלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא אמר לו הקב"ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימנה אותו למלך והוא יעשה רעה אל ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע"י אחד הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל יתכן לפרש כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע"י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו':

מדברה דמשק. נפתחה הבי"ת מפני הסמיכות וכן מדברה בית און:

ומשחת את חזאל. לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע"י משיחה ברוב נאמר למנוי אף על פי שאינו ע"י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך וכן אמר על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש:

פסוק טז

תמשח לנביא תחתיך. כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה ה' קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמדהו, ובדרש א"א בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני:

פסוק יז

ימית יהוא. שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו ע"ג:

ימית אלישע. כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומצוה משלא היה מזהיר להם או פי' ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ:

פסוק יח

נשק לו. מלרע:

פסוק יט

והוא חורש. מצאו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר וי"ב צמדים היו לפניו חורשים:

וצמדים. ר"ל בקר לפי שהשוורים נצמדים יחד בעת החרישה נקראים צמד וצמדים ותרגום יונתן תרין עשרין פדנין דתורא צמידין קדמוהי:

והוא בשנים העשר. מן הי"ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם וי"א עבדיו היו כל אחד ואחד עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בי"ב והיה אות כי יהיה ממונה על י"ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר:

וישלך אדרתו אליו. כמו עליו וכתרגום יונתן ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפי' כי ידע שיבין כי מה' יהיה נביא וידע כי האל נתן בלב אלישע ללכת אחריו לשרתו לפיכך לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומר בלב שלם ופי' מה עשיתי לך רוצה לומר אם הטיתי אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי:

פסוק כ

אשקה נא. במקצת הספרים השי"ן בקמץ חטף:

פסוק כא

וישב מאחריו. לנשק לאביו ולאמו אף על פי שלא ספר הכתוב ואחר כך שחט הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא נפרד מהם:

צמד הבקר. אחד מהשנים עשר:

בשלם הבשר. בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו וכתרגום יונתן בשיל להון ומרוב מהירותו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי

המחרישה ובשל להם הבשר ומ"ם בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני נתת לי ואמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד וזהמתו חיתו לחם והדומים להם:

פרק כ

פסוק ד

לך אני וכל אשר לי. לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אחר כן לי תתן כלומר מה שאמרת לי הם על דעת כן אמרתי כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי וגו' וזה היה בין הדברים הראשונים והאחרונים ומפני זה מאן אחאב והזקנים בדבריו האחרונים ומה שאמר ולא מנעתי ממנו פי' לא מנעתי אלא הודיתי לא שיהו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה, ובדרש כל מה שתבע בראשונה תבע בשניה חמדה הוא כסף וזהב נשים ובנים כלם חמדה הם אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזו זו זו התורה הנחמדים מזהב ומפז רב כיון ששמע מלך ישראל כן אמר אין שלי הדבר הזה של זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו אליו לא תאבה ולא תשמע לו כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנים מיד ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב ואמרו עוד לא נוכל לומר כי מחמד עיניך על ע"ג אמר שהרי כתיב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ולא תאבה והלא היו בהם כמה שלא עבדו לבעל שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה ואמרו עוד מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה הכתובה בכ"ב אותיות ר"ל תיבות כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וגו' כ"ב תיבות ובן הדד חושב בתיבה אחת לפי שהוא שם אחד ויש נסחאות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות:

פסוק ו

כי אם כעת מחר. כתרגומו אלהין כעידנא הדין מחר:

פסוק ט

לא אוכל לעשות. שתחפש בתינו ותקח כל המחמד והנשים והבנים הטובים אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ותחת ממשלתך הדבר ההוא אעשה ואשמע לך בדבר ההוא:

פסוק י

כה יעשון. לשון שבועה:

אם ישפוק עפר שמרון לשעלים. כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסות רגליהם ולא יספיק ועל הדרך הזה תרגום יונתן אם יספוק עפרא דשמרון למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי ויש לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים שהוא האגרוף ופירושו אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא יספיק:

פסוק יא

ויאמר דברו. אמרו לו זה המשל וכתרגום יונתן אמרו ליה:

אל יתהלל חוגר כמפתח. חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמה כמפתח החרב שכבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל:

פסוק יב

ויאמר וגו' שימו. פירוש שימו כלי מלחמה להלחם על העיר:

וישימו על העיר. הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא וא"כ וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר וי"ת שימו איזדרזו ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא א"כ לדבריו פירוש וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות:

פסוק יג

והנה נביא אחד. אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלה:

פסוק יד

בנערי שרי המדינות. והנערים האלה היו גדלים אצלו כי כן מנהג המלכים שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים וי"א כי הם בני התערובות שלוקח המלך בני השרים עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר"ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מחוץ אלא באותם שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות או היו משמרון השבעת אלפים ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל:

מי יאסור המלחמה. כענין ויאסור את רכבו שהוא ענין טיקוס הרכב כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא

הוא שהיה מלך אלא לפי שהיה עובד ע"ג והקב"ה עושה עם ישראל נס חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע"ג לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה:

פסוק טז

שותה שכור. שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון:

עזר אותו. שהיו עוזרים אותו:

פסוק יח

תפשום חיים. מה שכתוב תפשום חיים חיים תפשום אחד הוא אלא ששנה מפני הכפל ר"ל בין יצאו למלחמה בין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה בדעתו כי יהיו מתגברים עליהם האנשים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירצו לתפשם חיים שיוכלו כי לא יעלה בלב אנשי שמרון שיצאו להלחם עמם כיון שיגיעו אליהם מפחדם אליהם לפיכך אמר תפשום חיים ובגאוה ובגודל לבב אמר:

פסוק יט

ואלה יצאו מן העיר. פי' אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומר החיל אשר נתמנו ללכת אחריהם הכו איש את אישו:

פסוק כ

ויכו איש אישו. מן האנשים אשר יצאו משמרון כל איש מהם הכה איש הבא לנגדו מארם אשר שלח מלך ארם אליהם לראות אם למלחמה יצאו אם לשלום יצאו וכיון שראו ארם כי הכו האנשים אשר שלחו אליהם וראו כי עצתם הופרה חשבו כי הגבורה והכח עמהם שלא פחדו מאנשיהם וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם:

על סוס ופרשים. נמלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו עמו גם כן נסו ולא אמר כמה פרשים אלא מיעוט פרשים שנים וי"ת על סוסיא ועמיה תרין רתיכין ונסחא אחרת מצאתי על סוסוון ועמיה תרין זוג פרשין:

פסוק כא

ויצא מלך ישראל. אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינות ומקצת החיל אחריהם התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחר כך כי עדיין היה לבו נקפו עד שראה כי החלה התשועה ונסו ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הם אחרי ארם:

ויך את הסוס ואת הרכב. כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסים על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים הרכב והרוכבים נופלים והיו

מכים בהם כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבים שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב ותרגום יונתן ומחא ית סוסותא ומגיר ית רתיכיא:

פסוק כב

ויגש הנביא. הוא הנביא הנ"ל ונביא אחד:

לך התחזק. בפתח ולא כן ברוב הצווי בפתח וכמוהו והתענג על ה' בפתח ופירוש התחזק שתכין עצמך למלחמה כי עתיד הוא לעלות עליך בסוף השנה או פירוש התחזק במעשים טובים ולעקור ע"ג שהרי ראית והכרת כי ה' הוא האלהים ושקר הסוס לתשועה שנתן כל ההמון הזה בידך:

לתשובת השנה. כתרגומו לזמן סופא דשתא שתשוב השמש לנקודה אשר החלה ממנה בראש השנה:

פסוק כג

אלהי הרים. כי אמרו זה הנצחון לא מגבורתם ומהמונם כי אנחנו היינו רבים מאד עליהם אם כן מכח אלהיהם היה להם זה אלהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם במלחמה שנלחמנו אתם בהר:

אם לא נחזק מהם. תראה אם לא נחזק מהם אם נלחם אתם במישור:

פסוק כד

הסר המלכים. יאמרו זה בעבור שלא יתגאו החיל כשיראו מלכים ראשים עליהם ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר להלחם:

פסוק כה

כחיל הנופל. כדי שנהיה כמו שהיינו בתחילה במניין:

פסוק כו

ויעל אפקה. ואפקה לבני יהודה הוא ואף על פי שנמצא אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהודה כי אשר ממלכות אחאב היה ואף על פי שהיה לבני יהודה היאך עלו שם אלא לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני ישראל להלחם עמם שם ובני ישראל הלכו לקראתם:

פסוק כז

התפקדו וכלכלו. התפקדו החיל אשר יצאו במלחמה הראשונה:

וכלכלו. כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה וכמו שהיו אז כן יצאו עתה למלחמה הזאת וי"ת איתמניאו ואיזדמנו:

כשני חשיפי עזים. אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים:

מלאו את הארץ. קל וראוי להדגש:

פסוק כח

ויאמר אל מלך ישראל. אמר לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מה' התשועה וכן ויאמר המלך ויאמר לאסתר המלכה ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי, ובדרש אמירה ראשונה אמר לו נתתי את כל ההמון הזה בידך שניה אמר לו אם יפול בן הדד לידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי:

יען אשר אמרו. כלומר לא בצדקתך וביושר לבבך כי לא עזבת הבעלים בראותך התשועה הגדולה שעשה לך האל ועזרך ברעתך אלא להקדיש שמו יעשה האל עמכם נס לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים:

וידעתם כי אני ה'. כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מה' היתה התשועה:

פסוק כט

ותקרב המלחמה. כתרגומו וקריבו עבדי קרבא:

פסוק ל

וינוסו הנותרים אפקה אל העיר. כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נסים שם להמלט כי לא היו הורגים אותם כיון שהיה בשלום עמם לפיכך הוצרכו ישראל לנס גדול הזה ובהיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומה עליהם ומתו ובן הדד נס ובא אל העיר עם עבדיו הקרובים אליו והיה ראשון לאותן כ"ז אלף או אחרון לפיכך לא מת עמהם והכל היה סבה מאת ה' ית' שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירשתי לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נבא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך:

פסוק לא

וחבלים בראשנו. אין בו יו"ד לפיכך הריש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא בקמץ הרי"ש ויש ספרים כתוב ביו"ד ואם כן הוא בא הרי"ש בחולם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת במלה הזאת אם הוא מלא או חסר:

פסוק לג

ויחלטו הממנו. מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב יחשבוהו לסימן שיחייהו וכיון שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך ומה שאמר וימהרו ויחלטו ושניהם לשון מהירות לרוב מהירותם שעד שלא

גמר הדבר מפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלים לחזק הענין כמו האכה אכה אבי האדרש אדרש בדרך בדרך אלך והדומים להם וי"ת וחטפוהא מיניה כאילו ה"א הממנו קשורה עם ויחלטו כאילו אמר ויחלטוה ממנו:
באו קחוהו. כתרגומו עולו דברוהי כלומר הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי:

פסוק לד

וחצות תשים לך בדמשק. פירוש שוקים שיהיו מוצאי השוקים ממה שיקנו וימכרו בהם יהיה המכס שלו וכתרגום יונתן חצות שוקים, נ"א קירוין:
ואני בברית אשלחך. אמר לו אחאב כיון שתעשה זה אני אשלחך בשלום בברית שאכרות לך מעתה ומה שאמר בברית עם בי"ת הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת:

פסוק לה

ואיש אחד מבני הנביאים. כתרגומו מתלמידי נבייא ואמרו כי זה הנביא היה מיכיהו:
הכיני נא. נכתב ביו"ד מקום למ"ד הפעל ומשל זה היה על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ועבר על פי ה' הלא ראה כי הנותרים שנסו אל אפקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לנסות בו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם וחמל על בן הדד והחמלה על הרשעים אכזריות כי ידוע כי סופם לעשות מלחמה וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף ה' וכמו שהאריה הכה איש שמאן להכות הנביא בדבר ה' כי כן היה דינו כמו שאמרו העובר על דברי נביא מיתתו בידי שמים שנאמר אנכי אדרש מעמו ואם תאמר היאך ידע האיש כי בשם ה' אמר והלא לא נתן לו אות כשמוחזק הנביא אין שואלין ממנו אות וחייב אדם להאמין בו כן אחאב שמאן להכות מלך ארם נפל בידו והכהו כמו שאמר לו הנביא נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו:

פסוק לז

הכה ופצוע. הפצע הוא מכת דם, ובדרש אותה טפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמת רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא ועמך תחת עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טפת דם היתה כפרה להם:

פסוק לח

ויתחפש באפר. השתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל ותרגום וכריך במעפרא עינוהי ונסחא אחרת וכריך במעפרא עלי אפוהי. באפר אפר הוא צעיף והוא

הפוך מן פארי המגבעות ובי"ת באפר קמוצה מורה על הידיעה ואף על פי שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא בעצמו המשפט:

פסוק לט

אם הפקד יפקד. כמו ולא נפקד ממנו איש ענין חסרון:

פסוק מ

עשה הנה והנה. כתרגו' מתפני לכא ולכא כלומר מתעסק כאן וכאן:

אתה חרצת. אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו:

פסוק מב

איש חרמי מיד. ר"ל מידך ופירוש חרמי הריגתי מן חרוב וחרם זובח לאלהים יחרם ר"ל שהיה חייב הרג וכן תרגום יונתן גברא דחייב קטול או יהיה פירושו חרמי מן יצודו חרם חרמים ומצודים שענינם רשת ומכמרות וכן הוא בדרש כמה מצודים וחרמים פירשתי לו עד שנפל בידך:

פסוק מג

על ביתו. כמו אל ביתו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו אל ביתו ודברתי על הנביאים אל הנביאים:

סר וזעף. כמו מה זה רוחך סרה ענינו קרוב לזעף ותרגומו נסים ודוי ותרגום והנם זועפים והא אינון נסיסין וסר פתח שלא כמנהג נחי העי"ן וכן חבירו השני:

פרק כא

פסוק א

אשר ביזרעאל. הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למטה:

פסוק ב

לגן ירק. הוא העשב שהוא מאכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית או אחורי הבית:

מחיר זה. מחיר כרם זה כלומר מה שישוה אם תרצה למכור בכסף:

פסוק ג

מתתי. במחיר כסף או חליפין:

פסוק ד

ויסב את פניו. הסב פניו אל הקיר:

פסוק ה
מה זה רוחך סרה. כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו נסיס:

פסוק ו
כי אדבר. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו או הוא בלשון הוה כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר:

פסוק ז
תעשה מלוכה. כתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהה:

פסוק ח
ותשלח הספרים. כתוב בה"א הידיעה וקרי בלא ה"א ושניהם נכונים:
ואל החורים. השרים והסגנים כמו את חורי יהודה ואריבה את החורים וי"ת תורבינא:

פסוק ט
קראו צום. כמשמעו לשון תענית וכתרגום יונתן גזרו צומא ואמרה זה לפי שביום התענית מפשפשין במעשיהם ואם יש מעוות מתקנין אותו ואדוני אבי ז"ל פירש צום קבוץ וכן ביום צום שבירמיהו מלשון רז"ל צומת הגידין שהוא מקום קבוץ הגידין:

פסוק י
ויעידוהו. יעידו בו, יש לשאול כיון שהשרים והסגנים ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכין לכל זה יהרגוהו במצות איזבל בלא עדות ובלא דבר. התשובה כי זקני העיר והשרים היו מעטין וידם היה במעל עם איזבל כי אילו רצו הזקנים לגלות הדבר לעם לא היו מניחין להרגו בחנם כל שכן הקרובים שהיו לנבות בעיר ואילו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח כי אחאב ואיזבל אף על פי שהיו רשעים היו לשמים לעבוד ע"ג אבל אם היו הורגין וגוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחין מלך עליהם אם לא יעמיד ארץ במשפט אבל למנעו מע"ג לא היו יכולים כי לא היו אלא שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל ושאר ישראל היו רבים מאד שהיה לבם באמונת הבעל שהיו מטעים אותם נביאי הבעל לפיכך בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ובטחה איזבל בזקני ישראל שיכסו עליה ויעלימו הדבר או ידעה בהם שהיו יראין את אחאב מאד לפיכך כתבה להם בשם אחאב וחתמה להם בחותמו כי ידעה שלא ישנו אחרי דברו ואף על פי שהיו יודעים שבדבר עדות שקר ורציחת נפש היו רשעים הזקנים כמו שהיו העדים כמו שאמרה היא והושיבו שני אנשים בני בליעל נגדו ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכה שהרי כתוב את שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם הטובים

יקח. התשובה כמו שפי' בספר שמואל כי אין ממשפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו ואנשי מלחמתו אם יצטרכו והראייה שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו וראייה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם משמע כי על הפירות אמר לא על גוף הקרקע:

ברכת אלהים ומלך. תרגומו גדיפתא קדם ה' ומלכא לטתא למה אמר אלהים ומלך ובאחד מהם חייב מיתה אמרה זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד:

פסוק יא

אשר היושבים בעירו. הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים:

פסוק יג

ויעידוהו. אמר הכנוי תחלה ואחר כך ההודעה שאמר כנגדו ואמר ויעידוהו ואחר כך אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות ותפתח ותראהו את הילד ואחרים זולתו:

פסוק טו

קום רש. אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו בדין והוא במקום היורשים וכן בארץ כנען וירשת וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל והיא להם כמו אם ירשוה מאבותם ולפי מה שהועד בנבואה כי קלל אלהים ומלך חייב מיתה ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך ונחלקו רבותינו ז"ל בזה הדבר ואמרו הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים כי ברך נבות אלהים ומלך כי אילו יאמרו ברך אלהים לבד והיה דינו מסור לב"ד ויהיו נכסיו ליורשים וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך וא"ת אם כן למה הוצרך לומר אלהים לא אמרו אלהים אלא להגדיל הקצף עליו ורבי יהודה אומר אין הרוגי מלכות נכסיהן למלכות ומה שאמר קום רש ואמר אשר ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירושה כי הבנים שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתוב אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וגו' ולדברי ר' יהודה לא הוצרך לומר ומלך אלא להגדיל הקצף עליו:

כי מת. אחר שאמר כי אין נבות חי למה אמר כי מת לומר שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך:

פסוק יח
אשר בשמרון. לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות חשב כי הרויח והוא הפסיד:

פסוק יט
הרצחת וגם ירשת. ה"א השאלה ותבא על פתיחת הדברים לשמוע המענה ואף על פי שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני הנגלה נגליתי המן הסלע הזה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים:

פסוק כ
המצאתני אויבי. כלומר מצאת לי מקום להאשימני וכן זאת הה"א כה"א הרצחת שפירש' ואחאב הפסיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו בתשלום הנבואה הנני מביא אליך רעה עד מפני ישראל:
התמכרך. כאילו מכר עצמו לעשות רע וכל ענינו וכל עסקיו לרע וי"ת דחשיבת כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע, ובדרש אשר התמכר לעשות היאך היה עושה מוחק האזכרות וכותב תחתיהם שם הבעל בראשית ברא הבעל וידבר הבעל וזה שאמר הכתוב החושבים להשבית את שמי:

פסוק כא
הנני מבי. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב וכן ישי מות עלימו שמן ראשי אל יני ראשי אשר החטי את ישראל:
משתין בקיר. דרך גוזמא אפילו הכלב לא ישאיר לו וי"ת ידע מדע נראה כי דעתו כמו משית בקירות לבו שלא ישאר בכל ביתו בן דעת כלומר הקטנים הגדולים כלם יכרתו:
ועצור ועזוב. שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב שיאמר זה נעצר מבית אחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו ואדוני אבי ז"ל פירש עצור הממון הנעצר בבתים ועזוב המקנה שיעזב בשדה שלא יאספהו הבית ורז"ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא כלומר שאין לו חלק לעולם הבא:

פסוק כג
בחל יזרעאל. תרגום יונתן גיא חוליתא ועוד תרגם באחסנת ולדעתו חסר קו"ף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקום אחר בחלק יזרעאל:

פסוק כה
רק לא היה כאחאב. כי ירבעם והבאים אחריו אף על פי שעבדו העגלים כוונתם לשמים אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כשאר הע"ג לפיכך אמר ויתעב מאד וגו' ככל אשר עשו האמרי׳:
אשר הסתה. הדגש תמורת נח הסתה תרגום יונתן דאטעיאת:

פסוק כז
וישם שק על בשרו. וצם והלך אט ובלילה שכב בשקו:
ויהלך אט. הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג וי"ת והלך יחיף:

פסוק כט
לא אבי הרעה בימיו. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב:

פרק כב

פסוק ג
כי לנו רמות גלעד. כי לנו היתה כמו שכתוב את ראמות בגלעד לגדי ואמרו בדרש למה נקרא שמה רמות גלעד שיש לפניה שתי ברכות מים ומלך ארם לקחה ממלך ישראל ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך וא"ת לא קיים לו דברו והלא שלום היה ביניהם שלש שנים ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם הערים ועוד למה אמר אחאב על רמות גלעד יותר משאר הערים נאמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי אחאב כי קודם לכן לקחה והוא א"ל הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא נתן דעתו אז לשאול ממנו רמות גלעד כי ג"כ היה משיב לו שהרי בדמשק נתן לו חוצות כל שכן שהיה משיב מה שהיה לו אלא שלא נתן דעתו אז ואח"כ כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניהם שלש שנים ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו ואמר לעזור לו אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת רמות גלעד ממנו:

פסוק ז
האין פה נביא לה' עוד. כלומר כי אין אלה לה' כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם ולא אמר בפי' כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי נשא את פניו אבל אמר האין פה עוד נביא לה' ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר יהושפט האין פה נביא לה' עוד אמר לו אחאב כל אלה הנביאים לה' הם אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד עובדיה אמר זדון

לבך השיאך ירמיהו אמר תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלה כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן ה' ביד המלך נמצא שאין בדבריהם ממש:

פסוק ח

כי אם רע. והלא התנבא עליו טוב שאמ"ל הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכן אמר לו בפעם שנייה כמו שכתבנו כי רבותינו ז"ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלה אלא פירושו שהתנבא עליו פעם שלישית והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא ואילך שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב ר"ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב:

פסוק ט

מהרה מיכיהו בן ימלה. תרגום יונתן תבע מיכיהו ותרגם וחש עתידות למו ומבע דעתיד להון:

פסוק י

מלובשים בגדים. פירוש בגדים חמודות כי מה שהיה אומר מלובשים ידענו כי לא היו ערומים אלא פי' בגדי מלכות חמודות וכמוהו ימותו אנשים ר"ל אנשים בחורים בא באנשים באנשים זקנים:

בגרן. פי' ויושבים בגרן וכן הוא בדברי הימים ויושבים בגרן והגרן היה פתח שער שמרון אולי מפחד אויביהם שהיה להם מלחמה עם ארם תמיד היו עושים גרנות סמוך לעיר ובדברי רבותינו ז"ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא לאו כגורן דתניא סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה ור"ל כן היו יושבים אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן:

מתנבאים לפניהם. היו מתנבאים בנבואה זו או בדברים אחרים מתנבאים לשעה אבל לא ברוח השם כי נביאי השקר היו והיו מתפארים בנבואת האל כמ"ש צדקיהו כה אמר ה' ואמרו שאר הנביאים ונתן ה' ביד המלך וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל כמו שנאמר בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך:

פסוק טו

עלה והצלח. דרך התול אמר לו כלשון שאר הנביאים ולא אמר לו כה אמר ה' שהרי נשבע כי את אשר יאמר ה' אותו אדבר והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכך אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמר לו האמת בשם ה':

פסוק יז

ישובו איש לביתו בשלום. והנה ראינו למעלה שאמר לו הנביא עמך תחת עמו אפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמה זו לא מתו מישראל כיון שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא לא מתו אלא מעטים ומארם מתו רבים וזהו בשלום:

פסוק יט

ראיתי את ה' יושב על כסאו. דרך משל כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו:

צבא השמים. הם המלאכים:

עומד עליו. סמוך לו וכן הנצבים עליו והדומים להם:

מימינו ומשמאלו. דרך משל ובדברי רבותינו ז"ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה:

פסוק כ

ויאמר ה' מי יפתה את אחאב. הדברים האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמעו והאמת כי האל העיר רוח נביאי שקר לפתות את אחאב ללכת לרמת גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחת מהם רוח נבואה אלא הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים אלו והוא מה שאמר מיכיהו הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה' דבר עליך רעה ושאר כל הדברים כמו ויאמר זה אומר בכה וזה אומר בכה ויצא הרוח ויאמר אצא והייתי רוח שקר כל אלה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו דרך הצעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יהיה רק אמת בשם ה' ואף על פי כן אכתוב דרך הדרש כמו שכתוב גם כן בתרגומו של תוספתא בויצא הרוח ונפק רוחא דנבות וקם קדם ה' ואמר בבעו מינך יתקם לדמי על ידי דאנא מצינא לאטעיותיה ולאובדא יתיה מן עלמא ואמר ליה ה' במה את יכיל ואמר איפוק ואהיא רוח שיקרא בצדקיה בר כנענה ובשאר נבייא שיקרא דיליה ומשום דלית רעותיה דקודשא בריך הוא בעבדי ליאות שקר ולא צבי בהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את רחצתא פוק ממתיבתא דידי ועביד לך רעותך משום דלא ניחא קמאי למימר שיקרא והרב החכם הרמב"ם ז"ל כתב כן וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצא לו עון שחייבו ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנאמר ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' וגומר והרוח רוח נבות:

פסוק כה

להחבה. נכתב בה"א במקום אל"ף:

פסוק כו

והשיבהו אל אמון. נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש:

פסוק כח

לא דבר ה' בי. אז תאמר שלא דבר ה' בי ומדעתי אמרתי זה וכן אמר משה רבינו ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני:

שמעו עמים כלם. דרך הלשון כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה:

פסוק ל

התחפש ובא במלחמה. אמר מלך ישראל להתחפש ולבא במלחמה כדי שלא יכירוהו ואמר ליהושפט ואתה לבש בגדיך כי אינך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי ולא יועילו התחבולות שלא ברצון האל כי המושך בקשת לתמו הרגהו וי"ת כמו אתחפש אנא אשתני ואיעול בקרבא:

פסוק לא

לא תלחמו. והוא לא היתה כוונתו לחמול עם ישראל אלא אם ילחמו עם שאר העם ויראה מלך ישראל שתכבד המלחמה בין כך ובין כך ימלט מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך בשאר העם:

פסוק לב

ויזעק יהושפט. והכירו קולו כי יהושפט הוא וזה הוא שאמר ויהי כראות כלומר בהבין כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת:

פסוק לד

לתומו. בלא מתכוין לאחאב וי"ת לתומו לקיבליה ולא ר"ל לנגד אחאב אך לנגד עצמו מנגד פניו שלא היסב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי, ובדרש לתמו תמו שני חזיונות של אליהו ושל מיכיהו ששניהם נבאו על מות אחאב:

בין הדבקים ובין השרין. כתרגומו בין דבקי ובין שרינא:

לרכבו. משרת הרכב:

הפוך ידיך. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד וטעם הכתוב פעמים יצטרכו לאדם שתי ידיו וקרי ידך כי פעמים יספיק באחת:

כי החליתי. נהפך הקמץ חטף אל החי"ת להרחיב עליה ופירושו החליתי מן המכה ואדוני אבי ז"ל פירש כי גם לרכבו לא רצה לגלות שהוכה אלא אמר לו כי החלה לא שהוכה וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכתי וכת"י ארי מרע אנא:

פסוק לה

ותעלה המלחמה. היתה הולכת ומתגברת וכמוהו רבים והנה מים עולים:
מעמד במרכבה. שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמד כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישראל שהוא מוכה וירך לבבם במלחמה נכח ארם כשאר הנלחמים:
אל חיק הרכב. כתרגומו לגו רתיכא:

פסוק לו

ויעבר הרנה. כתרגומו כרוז ואמר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה או אמר ויעבר על האדם המעביר את הקול, ובדרש ויעבור הרנה באבוד רשעים רנה:
איש אל עירו. שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישראל ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו מעטים היו ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמות אחרות היה זה:

פסוק לח

וישטף. השוטף כמו ויאמר ליוסף ויגד ליעקב:
והזונות רחצו. מוסב למעלה וישטף את הרכב אמר שטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שמרון והשטיפה חזקה מהרחיצה:
וילקו הכלבים את דמו. ר"ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר ה' אשר דבר במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך, והזונות פירושו כתרגומו מאני זינא ובדברי רז"ל אחאב מצונן היה עשתה לו איזבל דמות זונות במרכבתו כדי שיראה ויתחמם ועוד דרשו הזונות כמו חזיונות הגיעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגו' מיכה אמר אם שוב תשוב וגו' ויש לשאול היאך אמר בדבר ה' הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב בשמרון לקקוהו הכלבים ומהנראה כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי בריכת שמרון הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם:

פסוק לט

ובית השן. שן הפיל עושין ממנו מלאכה ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתים כי בית כלל וכן נאמר בנבואת עמוס ואבדו בתי השן ומה שאמרנו כי בית אמר דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה:

פסוק מה
וישלם יהושפט. כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו וטעם הספור הזה כי נודע זה שהשלים עמו שהרי עזרו כל שכן שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו אמר ועוד רעה אחרת נמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב:

פסוק מז
ויתר הקדש. תרגם יונתן ושאר נפקת ברא יהיה לדעתו שם כלל לקדשות ולזונות:

פסוק מח
נצב מלך. אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדום לפי שתחת ממשלת יהודה היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממנים עליהם נציבים והנציב היה מלכם ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ויצאו מתחת יד מלכי יהודה אמר כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם אלא שבימי בנו פשעו מתחת ידם לפי שהלך בנו בדרך רעה:

פסוק מט
יהושפט עשר אניות. כן כתוב וקרי עשה והכתוב אומר כי עשר ספינות הם שעשה ומפני שנתחבר באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימים בהתחברך עם אחזיהו לפי כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניות ולא אבה יהושפט:
נשברה. כן כתיב וקרי נשברו אלא לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה:

פסוק נא
בעיר דוד אביו. אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו:

פסוק נב
בשנת שבע עשרה ליהושפט. והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך עשרים ושתים שנה הוצא מהם ארבע נשארו שמנה עשר אלא שנת שנים ועשרים של אחאב לא שלמה לו ומנה אותה לבנו:
שנתים. לא היו שתי שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שניה מנה אותה לו ולאחיו ולאביו: